

Kennismaking in Beeld

Een onderzoek naar een passende kennismakingsactiviteit om mensen met een psychische of psychosociale beperking kennis te laten maken met het kunst centrum

Groot Praktijkonderzoek

Door: Ruby van Vliet

Datum: 09-06-2010

Student creatieve therapie beeldend

Voorwoord

Dit onderzoek is een bijdrage aan het project Kunst Inclusief. Graag wil ik voorafgaand aan mijn onderzoeksverslag een toelichting geven op dit project en de manier waarop ik mij daarbij heb aangesloten.

Via een verzoek voor onderzoekstudenten heb ik kennis gemaakt met Toinette Loeffen. Project leidster van het project Kunst Inclusief. Kunst Inclusief houdt in het kort het volgende in:

“Kunst Inclusief is een vernieuwend en vooruitstrevend project. Op het gebied van participatie van mensen met een beperking in de wereld van de kunst en cultuur is er tot op heden namelijk nog weinig onderzocht.

Kunst Inclusief wil kennis verzamelen, ontwikkelen en uitbreiden zodat meer mensen met een beperking volwaardig deel kunnen nemen aan de kunsten in al haar verschijningsvormen (beeldende kunst, theater, muziek, taal). Kunst Inclusief onderzoekt met kennis en expertise uit de lectoraten van de hogescholen samen met kennis en expertise uit de praktijk welke veranderingen dat vraagt bij de professionals, de docenten van zorginstellingen en centra die zich bezighouden met zorg en kunstbeoefening.”

Om deze gestelde doelen te behalen is het onderzoek in twee onderzoeksfases verdeeld. De eerste onderzoeksfase vond plaats van september 2008 tot september 2009. En had als doel het inventariseren van de huidige stand van zaken met betrekking tot kunstparticipatie van mensen met een beperking.

“Zo is er een enquête afgenomen onder ateliers en centra voor de kunsten door heel Nederland. Dit landelijk onderzoek had ten doel om het aanbod van reguliere en specifieke kunstinstellingen voor mensen met een beperking te inventariseren, de vragen van professionals te specificeren, en ‘goede voorbeelden’ op te sporen en te analyseren. Het gaat hier onder andere om de mate waarin men gericht is op participatie van mensen met beperkingen, en de wijze waarop zij benaderd en begeleid worden.”¹

Met behulp van de resultaten van de landelijke enquête zijn door het land heen tien Centra voor de Kunsten en tien Kunst Ateliers geselecteerd die kunnen dienen voor verder onderzoek. Per locatie zijn er doelen geformuleerd. Toinette Loeffen zal het praktijk onderzoek in Den Haag gaan leiden. Waar kunst atelier Reakt en kunst centrum Het Korenhuis de praktijklocaties zijn. Voor het onderzoek in Den Haag zijn de volgende onderzoeksvraag en subvragen geformuleerd:

1. Hoe kan de deelnemer – met kunst artistiek participeren en zelf actor worden?
2. Hoe ondersteunen wij de deelnemer, die zich ontwikkelt in het kunstvak bij het groeiproces van zorgidentiteit naar burgeridentiteit?
3. Hoe bereiken we dat? (artistieke participatie)
4. Wat zijn de consequenties voor de deelnemers en professionals?²

Mijn onderzoek naar een geschikte kennismakingsactiviteit voor mensen met een psychische of psychosociale beperking die een cursus willen volgen bij een kunst centrum sluit vooral aan bij het

¹ Bron: Kunst Inclusief. (2009). www.kunstinclusief.nl, onder ‘over het project’, wat is kunst inclusief?

² Bron: Bienen, M. van (2010), *Programma van eisen. Kunst Inclusief. Onderzoeksjaar 2 sept '09 – juli '10. Het belang van Anders.*

tweede en derde doel. Voor het uitvoeren van mijn onderzoek heb ik gebruik gemaakt van de praktijklocaties in Den Haag.

Tenslotte wil ik nog een verwijzing maken naar een artikel van Carina Visser en Celine Schweizer die een onderzoek gedaan hebben met de titel *Vershil moet er zijn... Begeleiden en behandelen door de creatief therapeut en de 'creatiefagogisch werker*. In dit artikel wordt in gegaan op de kern taken van de Creatief Therapeut en de Creatief agogisch werker. Ze beschrijven de begrippen 'behandelen' en 'begeleiden' en stellen dat een deel van deze definities elkaar overlappen. Dit is een interessant gegeven en ondersteund mijn idee dat de kennis van de Creatieve Therapie ook binnen een aangrenzend werkveld een belangrijke bijdrage kan leveren. Het volledige artikel is te vinden in bijlage I.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
Inleiding.....	6
Begrippenlijst	6
Probleemstelling.....	7
Onderzoeksontwerp	10
Deelvraag 1	10
Deelvraag 2	11
Deelvraag 3	11
Deelvragen	12
1. Welke Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen zijn er te vinden voor mensen met een psychische of psychosociale beperking?.....	12
Conclusie	20
2. Wat zijn de criteria van de kennismakingsactiviteit met betrekking tot: tijd, aantal deelnemers, ruimte en materiaal, bij het Kunst Centrum?	21
Conclusie	22
3. Welke van de gevonden Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen voldoen aan de criteria van de kennismakingsactiviteit en sluiten aan bij de mogelijkheden van het Kunst Centrum?	23
Om deze vraag te beantwoorden heb ik een tabel gemaakt waarin ik per werkvorm kan scoren aan welke eisen deze wel of niet voldoet. Hier volgt een toelichting bij de tabel:.....	23
Conclusie	25
Hoofdvraag	27
Conclusie	28
Eind conclusie	30
Aanbeveling voor de beroepspraktijk	32

Discussie	33
Voorstellen voor een praktijk product	34
Handvaten interventies, observeren en nabespreken	37
Interventies	37
Observaties	38
Nabespreking	39
Meer literatuur:	40
Reactie van een professional	41
Samenvatting.....	42
Summary	44
Bronvermelding	46
Nawoord	47
Bijlagen	48
Bijlage I	48
Bijlage II	55

Inleiding

Nadat uit mijn vooronderzoek is gebleken dat er binnen de kunst centra behoefte is aan een professionele aanpak van de kennismaking van mensen met een psychische of psychosociale beperking met het cursus aanbod, ben ik een onderzoek gestart met de titel: *'Kennismaking in Beeld. Een onderzoek naar een passende kennismakingsactiviteit om mensen met een psychische of psychosociale beperking kennis te laten maken met het kunst centrum.'*

In dit onderzoek heb ik aan de hand van Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen twee kennismakingsactiviteiten voor het kunst centrum kunnen formuleren.

Dit onderzoeksverslag begint met de beschrijving van mijn probleemstelling, waarin ik het doel van dit onderzoek, het bijbehorende segment en de totstandkoming van mijn hoofd en deelvragen omschrijf. Daarna volgt een hoofdstuk over mijn onderzoeksdesign, waarin ik per deelvraag een beschrijving van mijn onderzoeksmethode geef.

Hierop volgen de hoofdstukken van mijn drie deelvragen, waarin ik een beschrijving geef van mijn onderzoeksresultaten. Iedere deelvraag wordt afgesloten met een samenvattende conclusie.

In het hoofdstuk over de hoofdvraag, beantwoord ik mijn hoofdvraag aan de hand van mijn onderzoeksresultaten van de drie deelvragen. Ook dit hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvattende conclusie.

In de eindconclusie beschrijf ik de conclusie van mijn totale onderzoek.

Tenslotte volgen er een aantal hoofdstukken met mijn aanbevelingen voor de beroepspraktijk aan de hand van mijn onderzoeksresultaten, een discussie over de betrouwbaarheid van mijn onderzoek en ik beschrijf een voorstel voor een praktijk product.

Afsluitend aan mijn onderzoeksverslag volgen er een Nederlandstalige en een Engelstalige samenvatting, de bronvermelding, een nawoord, een lijst met mijn uren verantwoording en de bijlage.

Begrippenlijst

Hier volgt een korte toelichting bij een aantal veel gebruikte begrippen in dit onderzoeksverslag:

- Werkvorm: Met dit begrip wordt de Creatief Therapeutische opdracht bedoeld
- Kennismakingsactiviteit: De vorm waarin de Creatief Therapeutische opdracht wordt toegepast op het kunst centrum om de deelnemers kennis te laten maken met de cursus.
- De begrippen cursist en deelnemer worden in dit verslag door elkaar gebruikt. Met beide begrippen wordt de persoon die deelneemt aan de kennismakingsactiviteit bedoeld. De landelijke organisaties Cultuurnetwerk, Kunstfactor en Special Arts hebben deze begrippen als volgt gedefinieerd: De deelnemer aan kunstbeoefening kan een cursist zijn (als het gaat om kunsteducatie), een deelnemer (als het gaat om kunstbeoefening zonder dat het ontwikkelen centraal staat).
- De begrippen cursusleider en begeleider worden in dit verslag door elkaar gebruikt. Met beide begrippen wordt de persoon die de cursus en de kennismakingsactiviteit gaat geven bedoeld.

Probleemstelling

Tijdens de ledenvergaderingen bij het Kunst Atelier Reakt hebben cursisten aangegeven niet tevreden te zijn over de gang van zaken en de uitkomsten van de huidige kennismaking bij Kunst Centrum het Korenhuis.

In het volgende citaat spreekt een cursist zich uit over haar behoeften met betrekking tot de kennismaking:

Citaat deelnemer [AT1-D7]: "Ik heb een goede folder nodig, die me nieuwsgierig maakt, niet te hoogdrempelig is en waarin je niet speciaal benoemt, voor mensen met een beperking, want dan zet je dat weer als groep apart!

De nadruk ligt op het anders zijn van ons, maar ik vraag me af of wij wel zoveel anders zijn. Ik mis soms het verhaal van de overeenkomsten. Want laat ik het woord normaal dan maar gebruiken, normale mensen vinden het ook plezierig om in een prettige omgeving te werken. Wat dat betreft zijn er niet veel verschillen en onder normale mensen heb je ook een heleboel verschillen.

Ik ben niet mijn beperkingen. Ik heb misschien net wat meer beperkingen dan een gemiddelde ander, maar iedereen heeft zo zijn beperkingen. Ik kom met mijn enthousiasme, vaardigheden en kennis. Ik zou het plezierig vinden als er een proef of kennismakingsles is, waarbij ik de sfeer kan proeven, kan kijken of het niet te druk is en weet of ik mij daar veilig voel."

Het probleem is dat de cursisten als gevolg van een onvoldoende kennismaking een grote spanning ervaren bij het deelnemen aan de cursus of bij voorbaat al niet komen. Ze hebben moeite met het nemen van risico's, initiatieven, etc. zeker als het een en ander onbekend is. Een ander gevolg is dat de cursusleider niet genoeg geïnformeerd is over de karakteristieken van de cursist, hierdoor kan hij niet de juiste ondersteuning bieden bij de kunst beoefening.

Op dit moment wordt deze kennismaking gedaan doormiddel van een gesprek tussen de cursisten afkomstig van het Kunst Atelier en de cursus leider van het Kunst Centrum.

Doel van de kennismaking is te kunnen concluderen of de cursus aansluit bij de verwachtingen van de cursist. Dit kan worden bepaald doordat de kennismaking inzicht geeft over het volgende:

- Wat zijn de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer:
 - Welke ervaringen, belangstellingen en talenten heeft de cursist?
 - wat is de aard van zijn beperking?
 - wat zijn de benodigde aandachtspunten?
 - een eerste indruk van de cursist
- De activiteit geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus.
- De cursus leider heeft na deze kennismakingsactiviteit inzicht over het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft.

Er is vraag naar een advies voor een kennismakingsactiviteit die inzicht geeft in de hierboven gestelde vragen. Het is belangrijk dat hierbij ook onderzocht wordt wat de mogelijkheden van het Kunst Centrum zijn voor een kennismakingsactiviteit, met betrekking tot tijdsduur, het aantal deelnemers, en beschikbare ruimte en materiaal.

De eerste fase van Creatieve Therapie beeldend is vaak de observatie fase. In de literatuur worden er o.a. de volgende omschrijvingen van deze fase gegeven:

- *"In de eerste fase van de behandeling worden met behulp van verschillende beeldende activiteiten de vaardigheden, belevingsinhoud en mogelijkheden geobserveerd en geïnventariseerd."*

- *“Kennismaking houdt in dat de cliënt vertrouwd raakt met de soort therapie, met de therapeut en de ruimte. Het is belangrijk dat de cliënt voelt dat hij mag zijn zoals hij is. Wanneer de cliënt zich geaccepteerd voelt door de therapeut is dit gunstig voor het opbouwen van een werkrelatie. Dit houdt in dat de therapeut veel randvoorwaarden schept: De cliënt voorlichting geven over de therapie en kennis laten maken met de verschillende materialen en technieken.”*
- *“De conclusies vanuit de beeldende observatie monden uit in een stelling namen ten aanzien van de wijze waarop de cliënt denkt, voelt en handelt en hoe hij zich uitdrukt en vormgeeft in het medium.”*³

De inzichten die onderzocht worden in de Creatieve Therapie observatiefase betreffen dus soortgelijke onderwerpen als die worden onderzocht bij de kennismaking in het Kunst Centrum. Met andere woorden, rekening houdend met de niet therapeutische kenmerken van het Kunst Centrum kan Creatieve Therapie toch een belangrijk bijdrage leveren door de begeleidende en ondersteunende facetten.

Het lijkt daarom nuttig om de bij Creatieve Therapie gebruikte observatiewerkvormen in te zetten om een advies te geven voor een geschikte kennismakingsactiviteit bij het Kunst Centrum. Hierbij is het belangrijk rekening te houden met de sterke en de zwakke punten van de cursusleider. Gezien de kenmerken van hun beroep ga ik er vanuit dat hun kennis van beeldende technieken en hun vaardigheden om dit te observeren groot is. Ik ga er ook vanuit dat zij over weinig therapeutische kennis en vaardigheden beschikken, omdat dit geen eis is aan hun beroepsvaardigheden.

Dit onderzoek valt onder segment 3, het is gericht op professionalisering.

Doel van mijn onderzoek is het inventariseren van geschikte CT beeldend observatiewerkvormen en hoe deze ingezet kunnen worden als kennismakingsactiviteit in de Kunst Centra waardoor de deelnemers worden ondersteund, zodat ze zo gewoon mogelijk mee kunnen doen aan kunstonderwijs en daar de juiste ondersteuning bij krijgen om te ontwikkelen en participeren met Kunst.

Met dit onderzoek maak ik Creatieve Therapie technieken toepasbaar in een ander werkveld.

Dit leidt tot de volgende hoofdvraag:

Welke Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychiatrische beperking zijn geschikt om in te zetten bij een kunst centrum als activiteit om mensen met een psychische of psychosociale beperking te laten kennismaken met het cursusaanbod?

Of de werkvorm geschikt is wordt bepaald doordat deze inzicht geeft in alle boven genoemde onderwerpen (“wat zijn de karakteristieken van de deelnemer”, etc.) en uitvoerbaar is binnen de mogelijkheden van het kunst centrum.

Dit geeft de volgende deelvragen:

1. **Welke Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen zijn er te vinden voor mensen met een psychische of psychosociale beperking?**
2. **Wat zijn de criteria van de kennismakingsactiviteit met betrekking tot: tijd, aantal deelnemers, ruimte en materiaal, bij het Kunst Centrum?**

³ Bron: Schweizer, C. (2009). *Handboek Beeldende Therapie. Uit de verf*. Houten: BohnStafleu van Loghum

3. Welke van de gevonden Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen voldoen aan de criteria van de kennismakingsactiviteit en sluiten aan bij de mogelijkheden van het Kunst Centrum?

Onderzoeksontwerp

Deelvraag 1:

Welke Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen zijn er te vinden voor mensen met een psychische of psychosociale beperking?

Het beantwoorden van deze deelvraag vereist een literatuuronderzoek. Om dit te doen heb ik een format gevonden, aan de hand hiervan zal ik mijn literatuuronderzoek gaan uitvoeren:

Onderwerp Project:

Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen

Onderzoeksvraag literatuuronderzoek:

Welke Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen zijn er te vinden voor mensen met een psychische of psychosociale beperking?

Kernaspecten onderzoeksvragen:

Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen

De doelgroep:

Mensen met een psychische of psychosociale beperking

Criteria gewenst materiaal (boeken/artikelen):

Engels of Nederlands

Databases:

Mediatheek HU

Database tijdschrift voor vaktherapie

Academic search premier

Mediatheek HAN

Terminologie:

Kernaspect 1, Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen

Nederlands: Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen, kennismakingsactiviteit, kennismaking, observatiefase, intake, niet behandelend

Engels: Art Therapy observationmethods, observationphase, acquaintance, intake

Kernaspect 2, psychische of psychosociale beperking

Nederlands: psychische beperking, psychosociale beperking

Engels: mental disorder, psychosocial disorder

Met opmaak: Engels
(Groot-Brittannië)

Met opmaak: Engels
(Groot-Brittannië)

Met opmaak: Engels
(Groot-Brittannië)

Met opmaak: Engels
(Groot-Brittannië)

Met opmaak: Engels
(Groot-Brittannië)

Met opmaak: Engels
(Groot-Brittannië)

Zoekacties:

	Datum	Database/ Setnummer	Zoekacties	Totaal hits
1				
2				

Terminologie (Aanvullingen, zover van toepassing):

Verdere zoekacties:

	Datum	Database/ setnummer	Zoekacties	Totaal hits
3				
4				

Gevonden referenties:

-
-

Deelvraag 2:

Wat zijn de criteria van de kennismakingsactiviteit bij het Kunst Centrum?

Deze deelvraag beantwoord ik doormiddel van een interview.

De criteria worden bepaald door het Kunst Centrum, hoeveel tijd kunnen zij besteden aan de kennismaking? Hiervan is afhankelijk wat de mogelijkheden zijn voor de duur van de kennismakingsactiviteit en hoeveel deelnemers er per kennismaking mee kunnen doen. Ook bepalen zij welke materialen en ruimte er beschikbaar kunnen worden gesteld voor de kennismakingsactiviteit. Daarom houd ik een gesloten interview met de coördinator van de Afdeling Lessen voor mensen met een (verstandelijke) beperking op het Korenhuis, een kunst centrum in Den Haag. Uitgaande van de volgende topics:

Hoe zit het met de tijdsduur?

Hoe vaak per week zou een kennismakingsactiviteit gehouden kunnen worden?

Is er een budget voor beschikbaar materiaal?

Is er ten alle tijden een geschikte ruimte beschikbaar?

Etc.

Deelvraag 3:

Welke van de gevonden Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen voldoen aan de criteria van de kennismakingsactiviteit en sluiten aan bij de mogelijkheden van het Kunst Centrum?

Tenslotte is het zaak de door mij gevonden CT beeldend observatie werkvormen te beoordelen op de gestelde criteria van het Kunst Centrum. Hieruit blijkt welke van de gevonden werkvormen geschikt zijn als kennismakingsactiviteit bij het Kunst Centrum.

Om deze deelvraag te beantwoorden maak ik een scorelijst waar ik de gevonden werkvormen kan scoren op de te behalen inzichten en de mogelijkheden van het kunst centrum.

Deelvragen

1. Welke Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen zijn er te vinden voor mensen met een psychische of psychosociale beperking?

Hieronder volgt een lijst met beeldende therapie observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking, die ik gevonden heb doormiddel van een literatuuronderzoek. Eerst noem ik de titel en auteur van het boek waar de werkvormen in staan, en daarna volgen de werkvormen. In de bronvermelding van dit onderzoekverslag staat de aanvullende informatie over de gebruikte literatuur.

Art therapy for groups. A handbook of themes, games and exercises. Door Marian Liebmann

1. Droedels:

Er zijn veel verschillende manieren van droedelen, maar de essentie is om met pen of krijt gedachteloos over het papier te gaan, tot dat er iets figuratiefs ontstaat. Dit wordt dan uitgewerkt. Sommige variaties zijn:

- (a) Houd een droedel dagboek bij een kijk of de droedels veranderen in een bepaalde periode van tijd.
- (b) Doe je ogen dicht tijdens het droedelen en laat het krijtje maken wat hij wil. Doe je ogen open, zoek naar een plaatje en werk het uit.
- (c) Gebruik lijnen, kleuren en geluiden, zonder het gevoel te hebben dat er een eindproduct moet ontstaan. Laat een kleur jou kiezen.
- (d) Maak een aantal droedel, selecteer de beste en de slechtste.
- (e) Ontwikkel een verhaal aan de hand van een spontane droedel.
- (f) 'Verdroedel' je gevoelens en laat iets ontstaan.
- (g) Doe de opdracht in groepjes van twee.
- (h) Metamorfose: verander de tekening in drie bewegingen in iets anders.
- (i) Gebruik vieze vlekken op het papier als basis voor associaties om een tekening te maken.
- (j) Een groep kan de vlekken op een vieze muur gebruiken zoals bij opdracht (i).
- (k) Druppel inkt of verf op een papier. Vouw het dubbel en ontvouw het weer. Creëer een afbeelding van het ontstane.
- (l) Teken je eigen initialen zo groot mogelijk op papier en maak een tekening van de ontstane vormen. Dit kan minder bedreigend zijn dan fantasie droedels omdat de initialen al bekend zijn.

2. Het waarderen van de elementen:

Denk aan de vier elementen: lucht, water, vuur, aarde. Kies er een om je op te focussen en probeer het op een veilige manier te ervaren. Vervolgens probeer je om je gevoelens over dit element weer te geven in kleuren, vormen, en texturen of doormiddel van collage. Variaties:

- (a) Kies het element wat het best bij jou temperament past en eentje die daar tegenovergesteld aan is. Maak een tekening waarin beide elementen naar voren komen. Je kunt gebruik maken van teken en schilder materialen, collage of voorwerpen.
- (b) Koppel de elementen aan verschillende plaatjes van de vier seizoenen, of koppel ze aan een plaatje waarin alle vier de seizoenen te zien zijn.

3. Plaatje kiezen:

Maak een serie van plaatjes geknipt uit een tijdschrift, met verschillende thema's – landschappen, mensen, situaties, abstracte patronen, kunstwerken, etc. Plak ze op een kaart of stop ze in plasticmapjes. Vraag groepsgenoten om in stilte een of twee plaatjes te kiezen die ze aanspreken. Vervolgens delen mensen de rede van hun keuzes. Variaties:

- (a) Verzamel ansichtkaarten op de zelfde manier.
- (b) Maak setjes van verschillende thema's, bijvoorbeeld, relaties.
- (c) Vraag mensen om te kiezen volgens een thema, bijvoorbeeld eentje die je doet denken aan je jeugd.

4. Introductie:

Het idee van deze opdracht is dat je jezelf op papier introduceert aan de groep. Dit kan minder bedreigend zijn dan een mondelinge introductie, omdat iedereen het te gelijk doet. Het kan ook op verschillende manieren gedaan worden, bijvoorbeeld inclusief familieleden, hobby's, wat je wel of niet leuk vindt, of op een abstracte manier door het gebruik van lijnen en kleuren. Extra instructies kunnen zijn teken wat jezelf omschrijft, inclusief je naam, etc. Variaties:

- (a) Maak en decoreer een folder
- (b) Maak een poster die tijdens de duur van de groep of bijeenkomst kan worden opgehangen.
- (c) Maak een poster waarop je jou lifestyle aan anderen laat zien.
- (d) Laat de volgende thema's hierin naar voren komen: specifieke houdingen, interesses, karaktereigenschappen, familie, vrienden, etc.
- (e) Dingen die je leuk vindt of goed in bent.

- (f) Maak gebruik van collage techniek.
5. Onderscheidingsteken en symbolen:
Vind en teken jouw persoonlijke symbool. Als dit moeilijk is, denk eerst aan andere dagelijkse symbolen. Variaties:
- (a) Ontwikkel een persoonlijk symbool voor op een schild.
 - (b) Maak een cartoon waarin je je persoonlijke symbool gebruikt.
 - (c) Maak een onderscheidingsteken voor jezelf om een kwaliteit van jezelf weer te geven waar je trots op bent.
 - (d) Maak een symbool voor op een persoonlijk T-shirt.
 - (e) Teken een persoonlijk symbool en bedenk een persoonlijke slagzin.
 - (f) Maak een persoonlijk wapenschild met een motto, symbool, grafschrift, etc.
 - (g) Boetseer je eigen persoonlijke plak van klei of ander boetseer materiaal.
6. Goede eigenschappen:
Maak een setje kaarten met positieve eigenschappen, bijvoorbeeld hulpvaardig, vriendelijk. Vraag groepsleden zonder te kijken drie kaarten te pakken en plaatjes te tekenen van een moment in hun leven waarin ze de goede eigenschap gebruikte. Variaties:
- (a) Dingen waar ik trots op ben.
 - (c) Teken wat respect voor jou betekent.
7. Teken, schilder, of boetseer jou ideale therapeut/docent/ouder/vriend, etc. Wat zou deze zeggen of doen, hoe zou hij of zij je helpen, etc.? Bediscussieer de realiteit en erken de ruimte daar tussen in.
8. Wensen:
Schilder een, drie of vijf wensen (Meer wensen vereist grotere fantasie en kan er voor zorgen dat mensen minder voor de hand liggende wensen schilderen). Variaties:
- (a) Een reis die je zou willen maken.
 - (b) Waar zou je op dit moment willen zijn?

- (c) Een fantasie avontuur in een strip, waar je zelf in voor komt.
- (d) Wat zou je doen met een miljoen?
- (e) Wat zou je willen hebben van een fantasie winkel?
- (f) Wat zou je willen vinden in een schatkist?
- (g) Wat zou je willen vinden op een zolder (en er willen neerleggen)?
- (h) Je held of heldin.
- (i) Beeld iets belangrijks uit waar je op hoopt en een grote angst.
- (j) Een cadeautje wat je zou willen krijgen (of geven) en van wie?
- (k) Je steekt een rivier over, wat is er aan de andere kant?
- (l) Je bent een zaadje dat begint te groeien. Wat is je omgeving?
- (m) Bedenk een toevluchtsoort, wat is een veilige en rustige plaats. Hoe ziet het er uit en is er bij je? Wat zijn de spanningen en moeilijkheden waar je aan zou willen ontsnappen?

9. Introvert/extravert:

Teken of schrijf verzonnen kwaliteiten op van iemand die een tegenovergesteld karakter heeft van dat van jou (bijvoorbeeld introverte personen bedenken kwaliteiten van een extravert iemand). Maak dan een schilderij alsof je een of meer van deze kwaliteiten bezit.

10. Persoonlijk landschap:

Teken een landschap (tuin, zee, of het platteland) en relateer dit aan je persoonlijkheid.

Variaties:

- (a) Teken een raam van onwillekeurige grootte. Teken het zicht door het raam en wat er in de kamer is. Realistisch of abstract. (Het resultaat is soms door het raam naar buiten kijken, soms door het raam naar binnen kijken).
- (b) Neem denkbeeldige foto's met een schoenendoos als camera gefocust op wat van belang is in de ruimte.
- (c) Schilder jezelf in het landschap.
- (d) Schilder een ideaal of favoriet landschap (of een waar je niet van houdt).

11. Introductie interview:

Interview een groepsgenoot en maak een plaatje waarin iets te zien is van de ander zijn leven en problematiek.

12. Aspecten van jezelf:

Maak een kaart met jezelf in het midden en plaats verschillende aspecten van jezelf in relatie tot anderen, waarbij je rekening houdt met afstand, grootte, etc.

- (a) Breng belangrijke zaken, plaatsen en mensen van je leven in kaart in relatie tot jezelf.
- (b) Drie kleur banden voor spiritueel, mentaal en lichamelijke aspecten. Bediscussieer kleur, textuur, en breedte van de banden in de groep of maak een groepje met mensen met een zelfde patroon.
- (c) Maak een mandala van verschillende aspecten van jezelf van het centrum naar buiten toe.
- (d) 'Een gemeenschap' van jezelf. Verbeeld jezelf in verschillende rollen (bijvoorbeeld, bestuurder van een auto, ouder, etc.) als een groep op een stuk papier.

13. Metafoor portret:

Teken jezelf als een voorwerp. De keuze van het object kan open worden gelaten om te zien wat er wordt gemaakt, of meer worden gespecificeerd, bijvoorbeeld: teken jezelf als een huis, boom, dier, eten, eiland, kleuren en vormen, gebouw, bloem, plant, maaltijd, water, boom of landschap. Als het mogelijk is maak er dan ook een omgeving bij (tuin, fruitschaal, landschap, etc.). Variaties:

- (a) Na het tekenen van het object, bespreek het in de eerste persoon, doe alsof je het object bent.
- (b) Welk voorwerp (dier, gebouw, etc.) zou je willen zijn?
- (c) Als wat voor voorwerp (dier, gebouw, etc.) zou je willen worden gereïncarneerd?
- (d) Teken jezelf als een voorwerp dat uitbeeld hoe je je vandaag voelt.
- (e) Teken jezelf als een dier wat je:
 - Het liefst zou willen zijn.
 - Het minst graag zou willen zijn.

- (f) Teken jezelf als een voorwerp en als een dier, aan verschillende kanten van het papier.
(Relateren ze aan hoe je door anderen wordt behandeld, of aan hoe jij aan anderen relateert?)
- (g) Dynamische metaforen. Bijvoorbeeld gebruik makend van een groeiend zaadje, teken een punt van ontwikkeling wat bij jou past aan de hand van de eigenschappen die bij het groei proces horen.
- (h) Kies verschillende kleuren en maak een tekening die je zelf vertegenwoordigd.
- (i) Vraag mensen die de neiging hebben zichzelf te isoleren om ook een omgeving te tekenen.

Creatieve Therapie in Praktijk. Opdrachten en werkwijzen voor beeldende creatieve therapie. Door Ellen Budde

1. Rol in toneelstuk of televisieserie:
Je krijgt het aanbod om een rol te spelen in een toneelstuk of televisieserie. Je kunt zelf kiezen welke rol je wilt spelen. Kies er een uit en geef weer hoe jij er in die rol uit zou zien.
2. Masker:
Maak van papier-maché een masker, waarin een bepaalde eigenschap of karakter tot uitdrukking komt.
deze opdracht kan toegespitst worden door een eigenschap of karakter van jezelf te nemen, of door een eigenschap of karakter te kiezen die gewaardeerd of juist niet gewaardeerd wordt.
3. Ik-doos:
Een ik-doos is een doos waarin je iets van jezelf weergeeft, De doos heeft een binnenkant waarin dingen kunnen worden weergegeven die je 'van binnen' bezig houden. Je kunt denken aan een sfeer, een gevoel of een afbeelding. In de binnenkant worden voorwerpen geplaatst waarvan je vindt dat ze iets over jou vertellen. Of iets dat jou, om wat voor reden dan ook , aanspreekt. Aan de buitenkant van de doos kun je iets laten zien over hoe je er aan de buitenkant uitziet, of hoe je denkt dat anderen jou zien. De doos kan helemaal dicht gemaakt worden, zodat niemand kan zien wat er vanbinnen is. Er kan een kijkgaatje gemaakt worden of een grotere opening.

Wat woorden niet kunnen zeggen. Creatieve middelen in begeleiding en hulpverlening. Door Ellen Budde

1. Een seizoen of feestdag:
Verschillende seizoenen en feestdagen hebben een symbolische betekenis. Denk maar eens aan de lente. Enerzijds heeft dat een collectieve betekenis, anderzijds hebben mensen hun persoonlijke ervaringen bij bepaalde dagen en seizoenen. Kies een seizoen of feestdag,

waarin tot uitdrukking komt hoe je je voelt op dit moment. Geef weer wat het voor jou betekent. Kies daarbij het materiaal wat je daarbij vindt passen. Je kunt denken aan lente, zomer, herfst en winter of feestdagen: Pasen, kerst, oud en nieuw, Suikerfeest.

2. Uit je zak:

Iedereen heeft in zijn zak of tas voorwerpen bij zich. Al zijn het maar je sleutels, je portemonnee of je agenda. Kies uit wat je bij je hebt een voorwerp en vertel iets over jezelf aan de hand van dat voorwerp. Wat betekent het voor je? Waar staat het voor?

3. Ik en mijn omgeving:

Maak van klei een plak. Deze plak kan groot of klein zijn, rond of vierkant, ruw of juist heel nauwkeurig afgewerkt. Kortom maak een plak als ondergrond zoals jij dat wilt. Maak dan van klei een symbool voor jezelf. Dan kan een poppetje zijn, maar ook een abstracte vorm als een blokje. Dit symbool plaats je op het klei vlak. Vervolgens maak je een of meer symbolen voor mensen die belangrijk voor je zijn. Deze zet je ook op het kleivlak. Let er daarbij op hoe ze ten opzichten van elkaar staan.

Interactief. Creatieve therapie met groepen. Door Frans Beelen en Marianne Oelers

1. Foto's aanvullen:

De therapeut zorgt voor voldoende foto's uit tijdschriften en dergelijke en knipt uit elke foto een deel weg en bewaart dat uitgeknipte stuk.

Ieder groepslid krijgt een of meer foto's waarvan een deel ontbreekt. Ieder vult naar eigen fantasie met kleurpotloden het ontbrekende deel aan en schept zodoende een nieuw totaalbeeld.

Tegen het einde van de opdracht worden de uitgeknipte stukken erbij gelegd.

Evaluatie vragen:

Wat vond je van jou uitgangsfoto?

Lukte het om er een geheel van te maken?

Wat vindt je ervan nu je het origineel erbij ziet?

Is het gemakkelijker/moeilijker aan de hand van een foto verder te tekenen of tekenen je liever vanuit je eigen fantasie?

2. Nieuwjaarswensen:

Ieder maakt voor zichzelf een werkstuk waarin tot uiting komt wat het nieuwe jaar voor betekenis heeft: Welke wensen, voornemens en verwachtingen heb je? Welke invloed heeft het oude jaar hierop? Zowel de emotionele als de materiële kant kan een plaats hebben in het werkstuk. De keuze van het materiaal is vrij.

Evaluatievragen:

Kon je je Nieuwjaarsgedachten uitbeelden in materiaal?

3. Kwartetspel:

Ieder heeft vier kaarten waarmee men een kwartet maakt over zichzelf. Er wordt gezamenlijk afgesproken welke onderwerpen uitgebeeld worden. Bijvoorbeeld een zelfportret, iemand die je erg leuk vindt, een eigen hobby, eigenschappen van jezelf, iets wat je fijn vindt, iets waar je een hekel aan hebt, je beroep, enzovoort.

Op elk kaartje van het kwartet komt de naam van degene die het gemaakt heeft te staan en de vier kaartjes worden genummerd of voorzien van een titel, zoals bij een gewoon kwartetspel ook het geval is.

Ongeveer 45 minuten wordt er aan het kwartet gewerkt. Daarna wordt het kwartetspel gespeeld en volgt tot slot de nabespreking.

Evaluatievragen:

Hoe was het om een kwartet over jezelf te maken?

4. Briefjesspel:

De therapeut stelt drie à vier vragen. De groepsleden beantwoorden elke vraag op een apart papiertje doormiddel van een tekening.

De papiertjes worden opgevouwen en in een pot gestopt. Om de beurt trekt iedereen een briefje, laat het antwoord (de tekening) zien en raadt door wie het getekend is. Wie een eigen papiertje trekt, stopt het terug in de pot en pakt een ander briefje.

Evaluatievragen:

Lukte het om de vragen door middel van een tekening te beantwoorden?

5. Compositie van vissen, bloemen of bomen:

De groep maakt een keuze voor een thema: vissen, bloemen of bomen.

Als de keuze gemaakt is begint iedereen voor zichzelf een tekening met wasco te maken van het afgesproken thema.

Een tekening die klaar is wordt uitgeknipt.

Als iedereen een of meer tekeningen af heeft worden de verschillende onderdelen tot een geheel gemaakt door de groep gezamenlijk. Bijvoorbeeld: van de vissen wordt een aquarium gemaakt, van de bomen een park of bos, van de bloemen een boeket.

Evaluatievragen:

Wat vindt je van het eindresultaat?

Conclusie

Tijdens mijn zoektocht in de literatuur voor het beantwoorden van deze deelvraag bleek het lastig om werkvormen te vinden die in de boeken specifiek genoemd worden als beeldende therapie observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking. Ik heb daarom gebruik gemaakt van het boek: *Handboek beeldende therapie* door Celine Schweizer, hierin worden de doelen van de observatiefase beschreven. De relevante citaten heb ik overgenomen in bijlage II. Uiteindelijk heb ik een redelijk groot aantal werkvormen gevonden die geschikt zijn voor het observeren van deze doelgroep. Zaak is om in het vervolg van mijn onderzoek te onderzoeken of en hoe deze werkvormen als kennismakingsactiviteit kunnen worden ingezet bij het Kunst centrum met de daar bijbehorende doelen.

2. Wat zijn de criteria van de kennismakingsactiviteit met betrekking tot: tijd, aantal deelnemers, ruimte en materiaal, bij het Kunst Centrum?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik een gesloten interview gehouden met Eric Schulp. Eric Schulp is coördinator van de Afdeling Lessen voor mensen met een (verstandelijke) beperking op het Korenhuis. Hij is door Kunst Inclusief bij het onderzoek betrokken en is vanuit het Korenhuis organisator geweest van de huidige kennismakingsgesprekken.

Hieronder volgt het interview:

1. Hoeveel tijd is er voor de kennismaking (hoelang kan de kennismaking maximaal duren)? *Een half uur tot maximaal een uur.*
2. Stel dat er meerdere deelnemers zijn met 'speciale wensen' die aan dezelfde cursus mee willen doen, gaat het voorkeur dan uit naar een gezamenlijke of een individuele kennismaking?
Ja, ik plan dan een gezamenlijke kennismaking met de mogelijkheid achteraf (aansluitend aan de kennismaking) om individueel nog (vertrouwelijke) informatie uit te wisselen als dat nodig is.
3. Kan er een ruimte beschikbaar worden gemaakt voor de kennismaking wanneer dat nodig is?
Ja, ik zorg altijd dat er een ruimte is. Daar stem ik de afspraak dan op af.
4. Is er materiaal beschikbaar om te gebruiken tijdens de kennismaking? Zo ja, zijn de volgende materialen beschikbaar:
 - tekenmaterialen (potloden, krijtjes, stiften)?
 - schildermaterialen (kwasten en verf)?
 - klei?
 - kartonnen dozen?
 - papier-maché?
 - papier?
 - tijdschriften om plaatjes uit te knippen?

Ja, er is altijd materiaal aanwezig. Wat jij opsomt is aanwezig.

Behalve misschien de magazines om uit te knippen, maar bedankt voor het idee!

Voor muziek doe ik altijd een klein testje, afhankelijk van het instrument of cursus gevolgd gaat worden.

Conclusie

Naar aanleiding van dit interview kan ik de voorwaarden en mogelijkheden van de kennismakingsactiviteit vast stellen. De kennismaking kan maximaal een uur duren, dit betekend dat de activiteit zelf maximaal veertig minuten mag duren, want er moet ook ruimte zijn om rustig binnen te kunnen komen en de activiteit te kunnen na bespreken. De activiteit moet zowel individueel als in een groep kunnen worden uitgevoerd, zodat er meerdere deelnemers tegelijk aan de kennismaking kunnen deelnemen.

Wat betreft ruimte en materiaal lijken er geen beperkingen te zijn. Er is altijd een ruimte beschikbaar en alle materialen die voorkomen in de lijst met observatiewerkvormen genoemd bij deelvraag 1 zijn aanwezig of kunnen worden aangeschaft.

3. Welke van de gevonden Creatieve Therapie beeldend observatie werkvormen voldoen aan de criteria van de kennismakingsactiviteit en sluiten aan bij de mogelijkheden van het Kunst Centrum?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik een tabel gemaakt waarin ik per werkvorm kan scoren aan welke eisen deze wel of niet voldoet. Hier volgt een toelichting bij de tabel:

- *Werkvorm is uitvoerbaar in maximaal 40 minuten?*
Deze vraag is bij elke werkvorm met ja of nee te beantwoorden. Het antwoord op deze vraag heb ik gebaseerd op de duur van de opdracht, en de tijd die het kost om de opdracht voor te bereiden en op te ruimen. Bijvoorbeeld materialen als klei of papier-maché nemen meer voorbereidingstijd en opruimtijd in beslag dan potloden.
- *Werkvorm is zowel individueel als in een groep uitvoerbaar?*
Omdat de grootte van de kennismakingsgroep afhankelijk is van het aantal aanmeldingen is het van belang dat de kennismakingsactiviteit zowel in een groep als individueel kan worden uitgevoerd. Deze vraag kan bij alle werkvormen met ja of nee worden beantwoord. Bij sommige werkvormen kan de cursusleider de taken van een groepsgeenoot overnemen als het gaat om een individuele kennismaking, deze heb ik met 'ja' beantwoord.
- *Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer?*
Met karakteristieken wordt bedoeld de belangstellingen, ervaringen en talenten van de deelnemer, de aard van de beperking, de benodigde aandachtspunten en een eerste indruk van de cursist. Ik heb de werkvormen hierop gescoord door na te gaan of het thema van de werkvorm gaat over het in beeld brengen van je persoonlijkheid. En of deze in de opdracht zichtbaar wordt gemaakt aan de cursusleider. Bij alle werkvormen heb ik deze vraag met ja of nee beantwoord. Er zijn een aantal werkvormen die gaan over de aard van de beperking, maar niet over de voorkeuren van de deelnemer, of de benodigde aandachtspunten. Daarom heb ik deze met 'nee' beantwoord.
- *Werkvorm geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus?*
De kennismakingsactiviteit moet geschikt zijn voor verschillende beeldende cursussen. Daarom heb ik deze vraag gescoord door na te gaan of de opdracht is uit te voeren met verschillende materialen en technieken, zodat de cursusleider materialen en technieken kan gebruiken die ook tijdens de cursus worden gebruikt. Ik heb de vraag bij alle werkvormen met ja of nee beantwoord. 'Nee' betekent dat er één specifiek materiaal of techniek genoemd wordt in de beschrijving van de werkvorm.
- *Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft?*
Deze vraag heb ik behalve met 'ja' of 'nee', in sommige gevallen met 'mogelijk' beantwoord. Het antwoord 'mogelijk' houdt in dat het onderwerp niet specifiek naar voren komt in de werkvorm, maar dat het wel in het verlengde van de werkvorm ligt om tijdens de nabespreking door te vragen naar dit onderwerp. Het kan ook betekenen dat het onderwerp niet wordt genoemd in

de omschrijving van de werkvorm bij deelvraag 1 maar dat het wel in de werkvorm kan worden ingebracht.

Ik heb geen scorevak gemaakt voor het onderwerp 'ruimte', omdat er voor alle werkvormen een lokaal nodig is en omdat uit deelvraag 2 gebleken is dat er altijd gebruik kan worden gemaakt van een ruimte. Voor het onderwerp 'materiaal' heb ik ook geen score vak gemaakt, omdat uit deelvraag 2 gebleken is dat alle materialen die in de werkvormen genoemd worden aanwezig zijn.

In de bovenste regel van de tabel worden van links naar rechts de titel van de werkvormen, en de eventuele variaties hierop, uit deelvraag 1 weergegeven. In de linkerkolom worden van boven naar beneden de hier boven beschreven criteria en voorwaarden genoemd.

Met opmaak: Lettertype: 12 pt

		Werkvorm is uitvoerbaar in maximaal 40 minuten?	Werkvorm is zowel individueel als in een groep uitvoerbaar?	Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer?	Werkvorm geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus?	Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft?
Droedels		ja	ja	ja	nee	nee
Droedels	(a)	nee	ja	ja	nee	mogelijk
Droedels	(b)	ja	ja	nee	nee	mogelijk
Droedels	(c)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
Droedels	(d)	ja	ja	nee	nee	mogelijk
Droedels	(e)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
Droedels	(f)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
Droedels	(g)	ja	nee	nee	nee	nee
Droedels	(h)	ja	ja	nee	nee	nee
Droedels	(i)	ja	ja	nee	nee	nee
Droedels	(j)	ja	nee	nee	nee	nee
Droedels	(k)	ja	ja	nee	nee	nee
Droedels	(l)	ja	ja	ja	nee	nee
waarden v.d. elementen		ja	ja	nee	ja	mogelijk
waarden v.d. elementen	(a)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
waarden v.d. elementen	(b)	ja	ja	nee	nee	mogelijk
plaatje kiezen		ja	nee	ja	nee	nee
plaatje kiezen	(a)	ja	nee	ja	nee	nee
plaatje kiezen	(b)	ja	nee	ja	nee	ja
plaatje kiezen	(c)	ja	nee	ja	nee	ja
introdactie		ja	ja	ja	ja	mogelijk
introdactie	(a)	nee	ja	ja	nee	ja
introdactie	(b)	nee	ja	ja	nee	ja
introdactie	(c)	ja	ja	ja	nee	nee
introdactie	(d)	ja	ja	ja	ja	ja
introdactie	(e)	ja	ja	nee	ja	ja
introdactie	(f)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
onderscheidingsteken en symbolen		ja	ja	ja	nee	nee
onderscheidingsteken en symbolen	(a)	ja	ja	ja	nee	nee
onderscheidingsteken en symbolen	(b)	nee	ja	ja	nee	nee
onderscheidingsteken en symbolen	(c)	ja	ja	nee	nee	mogelijk
onderscheidingsteken en symbolen	(d)	nee	ja	ja	nee	nee
onderscheidingsteken en symbolen	(e)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
onderscheidingsteken en symbolen	(f)	nee	ja	ja	nee	mogelijk
onderscheidingsteken en symbolen	(g)	ja	ja	ja	nee	nee
Goede eigenschappen		ja	nee	nee	nee	mogelijk
Goede eigenschappen	(a)	ja	nee	nee	nee	mogelijk
Goede eigenschappen	(c)	ja	nee	nee	nee	mogelijk
Ideale therapeut/docent		ja	ja	nee	ja	ja
wensen		ja	ja	nee	nee	ja
wensen	(a)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(b)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(c)	ja	ja	nee	nee	nee

		Werkvorm is uitvoerbaar in maximaal 40 minuten?	Werkvorm is zowel individueel als in een groep uitvoerbaar?	Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer?	Werkvorm geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus?	Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft?
(vervolg)						
wensen	(d)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(e)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(f)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(g)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(h)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(i)	ja	ja	nee	nee	ja
wensen	(j)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(k)	ja	ja	nee	nee	nee
wensen	(l)	ja	ja	ja	nee	ja
wensen	(m)	ja	ja	ja	nee	ja
introvert/extravert		ja	ja	ja	nee	mogelijk
persoonlijklandschap		ja	ja	ja	nee	mogelijk
persoonlijklandschap	(a)	nee	ja	ja	nee	mogelijk
persoonlijklandschap	(b)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
persoonlijklandschap	(c)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
persoonlijklandschap	(d)	ja	ja	nee	nee	nee
introdactie interview		ja	nee	ja	ja	ja
aspecten van jezelf		ja	ja	ja	nee	ja
aspecten van jezelf	(a)	ja	ja	nee	nee	nee
aspecten van jezelf	(b)	ja	nee	ja	nee	mogelijk
aspecten van jezelf	(c)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
aspecten van jezelf	(d)	nee	ja	ja	nee	mogelijk
metafoor portret		ja	ja	ja	nee	mogelijk
metafoor portret	(a)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
metafoor portret	(b)	ja	ja	ja	nee	nee
metafoor portret	(c)	ja	ja	nee	nee	nee
metafoor portret	(d)	ja	ja	nee	nee	mogelijk
metafoor portret	(e)	ja	ja	ja	nee	nee
metafoor portret	(f)	ja	ja	nee	nee	ja
metafoor portret	(g)	ja	ja	ja	nee	nee
metafoor portret	(h)	ja	ja	ja	nee	mogelijk
metafoor portret	(i)	ja	ja	nee	nee	ja
rol in een toneelstuk		ja	ja	ja	ja	nee
masker		nee	ja	ja	nee	mogelijk
ik-does		nee	ja	nee	ja	mogelijk
een seizoen of feestdag		ja	ja	nee	ja	mogelijk
uit je zak		ja	ja	ja	nee	mogelijk
ik en mijn omgeving		nee	ja	ja	nee	mogelijk
foto's aanvullen		ja	ja	nee	nee	mogelijk
nieuwjaarswensen		ja	ja	nee	ja	ja
kwartetspel		nee	nee	ja	nee	ja
briefjesspel		nee	nee	ja	nee	ja
compositie van vissen, bloemen of bomen		ja	nee	nee	ja	mogelijk

Conclusie

In bovenstaande tabel is te zien aan welke eisen de werkvormen wel en niet voldoen. Hieruit valt af te lezen dat alleen de werkvorm 'introdactie variatie (d)' voldoet aan alle eisen.

Dit lijkt een eenduidig antwoord.

Een aantal werkvormen voldoet aan alle eisen op een na, het kan interessant zijn om te kijken of deze werkvormen zo kunnen worden aangepast dat ze wel aan alle eisen voldoen, zodat er een bredere keus is aan werkvormen voor een geschikte kennismakingsactiviteit. Bij het beantwoorden van mijn hoofdvraag kom ik hierop terug en zal ik een analyse maken van deze werkvormen.

In deze conclusie wil ik graag nog wat verder in gaan op de wijze waarop ik de werkvormen heb beoordeeld. Zo heb ik de werkvormen nu beoordeeld of ze de deelnemer een indruk geven van de manier van werken tijdens de cursus, door na te gaan of er in de beschrijving maar één materiaal of techniek bij wordt genoemd. Het is mogelijk dat deze werkvormen in praktijk ook met andere technieken of materialen uitvoerbaar zijn. Het kan ook interessant zijn een aparte kennismakingsactiviteit te formuleren voor een groep en een voor een individuele kennismaking. Omdat er een aantal werkvormen nu niet geschikt zijn omdat ze alleen in een groep uitvoerbaar zijn, terwijl ze verder aan alle eisen voldoen. Misschien zijn deze werkvormen wel geschikter als

kennismakingsactiviteit voor een groep dan de kennismakingsactiviteiten die ook individueel uitvoerbaar zijn.

Tenslotte is er nog het antwoord 'mogelijk' bij de vraag of de werkvorm de cursusleider inzicht geeft in het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft. 'Mogelijk' houdt hier in dat het onderwerp als logisch vervolg op de kennismakingsactiviteit kan worden besproken tijdens de nabespreking. Daarmee wordt er een beroep gedaan op de vaardigheden van de cursusleider met betrekking tot het inbrengen en bespreken van dit onderwerp tijdens de nabespreking.

Ik vind het daarom nuttig nog een keer een analyse te maken van de gestelde eisen die worden genoemd in de tabellen.

Werkvorm is uitvoerbaar in maximaal 40 minuten? – Dit is een vereiste, als de werkvorm hier niet aan voldoet is hij niet bruikbaar als kennismakingsactiviteit.

Werkvorm is zowel individueel als in een groep uitvoerbaar? – Er zijn werkvormen die geschikt lijken te zijn voor een kennismakingsactiviteit in een groep, maar niet voor een individuele kennismaking. Het lijkt me nuttig deze werkvormen in mijn antwoord op de hoofdvraag mee te nemen.

Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer? Dit is een eis aan de werkvorm, als de werkvorm hier geen inzicht geeft in de karakteristieken van de deelnemer is het geen bruikbare werkvorm.

Werkvorm geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus? – In de tabellen zijn de werkvormen gescoord met 'nee' als er in de omschrijving van de werkvorm bij deelvraag 1 een specifiek materiaal of techniek wordt genoemd. Sommige werkvormen kunnen echter wel met verschillende materialen en technieken uit worden gevoerd. Ik vind het nuttig de werkvormen die alleen op deze eis 'nee' scoren, daarom toch te benoemen in het beantwoorden van mijn hoofdvraag.

Werkvorm geeft de cursusleider inzicht in het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft? Werkvormen die met 'mogelijk' worden beantwoord in de tabel zijn werkvormen die dit thema niet behandelen in de activiteit zelf, maar waarbij dit thema wel logischerwijs zou kunnen worden besproken tijdens de nabespreking. Omdat ik niet heb onderzocht hoe het zit met de vaardigheden van de docenten wat betreft 'nabespreken' heb ik er voor gekozen de werkvormen met het antwoord 'mogelijk' niet mee te nemen in het beantwoorden van mijn hoofdvraag als geschikte werkvormen voor de kennismakingsactiviteit.

Het antwoord 'mogelijk' komt ook voor bij werkvormen waarbij het thema niet wordt genoemd in de beschrijving van de werkvorm bij deelvraag 1, maar het wel een mogelijkheid is om dit thema in de werkvorm in te brengen. In dat geval kies ik er voor deze werkvormen wel te benoemen in het antwoord van mijn hoofdvraag, omdat de werkvorm gemakkelijk kan worden aangepast.

Hoofdvraag

Welke Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking zijn geschikt om in te zetten bij een kunst centrum als activiteit om mensen met een psychische of psychosociale beperking te laten kennismaken met het cursusaanbod?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik eerst drie deelvragen onderzocht. Ik ben nagegaan welke creatieve therapie observatie werkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking er in de literatuur worden beschreven. Daarna heb ik een interview gehouden met Eric Schulp, de persoon die de huidige kennismakingsgesprekken voor deelnemers met een psychische of psychosociale beperking op het Kunst Centrum heeft georganiseerd. Doel was om er achter te komen wat de voorwaarden en mogelijkheden met betrekking tot tijd, materiaal, ruimte en aantal deelnemers zijn. In mijn derde deelvraag heb ik onderzocht welke van de gevonden werkvormen voldoen aan de voorwaarden van het Kunst Centrum en inzicht geven in de gestelde onderwerpen, namelijk:

- Wat zijn de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer:
 - wat is de aard van zijn beperking?
 - wat zijn de benodigde aandachtspunten?
 - een eerste indruk van de cursist
- De activiteit geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus.
- De cursus leider heeft na deze kennismakingsactiviteit inzicht over het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft.

Ook heb ik gekeken welke werkvormen voldoen aan de mogelijkheden van het Kunst Centrum. Hieruit kwam één werkvorm naar voren die voldoet aan alle eisen en die inzicht geeft in de gestelde thema's. Ook kwam een aantal werkvormen naar voren die aan een groot deel van de eisen en inzichten voldoen, maar misschien op een alternatieve manier kunnen worden ingezet waardoor ze alsnog aan alle eisen voldoen en bruikbaar zijn als kennismakingsactiviteit.

Om de hoofdvraag te beantwoorden bespreek ik de werkvormen die naar aanleiding van de score lijst bij deelvraag 3 en de analyse van de eisen uit deze score lijst, interessant lijken om in te zetten als kennismakingsactiviteit.

Introductie, variatie (d)

De bedoeling bij deze werkvorm is dat je jezelf beeldend introduceert. Bij variatie (d) op deze opdracht worden een aantal thema's genoemd die je hierbij naar voren kunt laten komen, zoals karaktereigenschappen, interesses, etc. Hier kan ook het thema 'het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft' bij worden genoemd. Het materiaal en de techniek voor deze werkvorm kan door de begeleider worden bepaald, deze kan een materiaal of techniek kiezen die ook in de cursus gebruikt zal worden.

De kennismakingsactiviteit bij het Kunst Centrum voor mensen met een psychische of psychosociale beperking ziet er dan als volgt uit:

Introductie in beeld.

Introduceer jezelf in beeld. Beeld jezelf uit in een door jou of door de begeleider gekozen materiaal. Geef een beeld aan jou specifieke karakter eigenschappen, je beeldende interesses, belangstellingen en ervaringen, je behoefte aan begeleiding. Eventueel kunnen sommige van deze thema's ook erbij worden geschreven.

Bij de nabespreking vertelt de cursist over zijn werkstuk en kan de begeleider doorvragen op de punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen. Ook kan er meer informatie worden uitgewisseld over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

De volgende werkvorm is ook geschikt:

Introductie interview

Bij deze werkvorm is het de bedoeling dat de deelnemers in groepjes van twee elkaar interviewen en aan de hand van dit interview een plaatje maken waarin iets te zien is van het leven en de problematiek van de ander.

Uit de scorelijst bij de deelvraag 3 blijkt dat deze activiteit niet is in te zetten als kennismakingsactiviteit voor een individuele kennismaking, omdat de opdracht in koppels moet worden uitgevoerd. Omdat de werkvorm op alle andere vlakken wel geschikt blijkt te zijn, wil ik deze toch meenemen in het beantwoorden van mijn hoofdvraag, zodat de werkvorm wel kan worden ingezet als kennismakingsactiviteit voor een groep bij het Kunst Centrum voor mensen met een psychische of psychosociale beperking.

Het interview kan behalve over het leven en de problematiek van de ander ook gaan over de andere onderwerpen waar de kennismakingsactiviteit inzicht in moet geven, bijvoorbeeld de belangstellingen, ervaringen en talenten van de deelnemer. Dit kan worden gedaan met van te voren vastgestelde vragen. De begeleider kan het materiaal en de techniek kiezen waarmee er een beeld aan het interview wordt gegeven en hier iets voor kiezen dat ook tijdens de cursus wordt gebruikt of gedaan.

Dit maakt van deze werkvorm de volgende kennismakingsactiviteit:

Introductie interview

Maak groepjes van twee en interview elkaar. Stel elkaar daarbij de volgende vragen:

- *Kun je je karakter omschrijven?*
- *Wat zijn je beeldende interesses, en belangstellingen?*
- *Wat voor ervaringen heb je met beeldend werken en waar liggen je talenten?*
- *Kun je iets vertellen over de aard van je beperking?*
- *Wat voor soort begeleiding heb jij bij deze cursus nodig om goed te kunnen leren?*

Maak over de antwoorden die dit interview oplevert een beeldend werkstuk in een door de begeleider gekozen materiaal. Je kunt hier verschillende technieken voor gebruiken, bijvoorbeeld een portret wat je van binnen en van buiten invult, een stripverhaal, een collage, enzovoort, afhankelijk van de techniek die aansluit bij de cursus.

Tijdens de nabespreking vertelt de maker van het werkstuk eerst over wat hij gemaakt heeft. Vervolgens kan de begeleider doorvragen bij de geïnterviewde over punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen en eventueel meer informatie geven over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

Verder zijn er geen werkvormen die aan de hand van dit onderzoek in aanmerking lijken te komen voor een kennismakingsactiviteit, omdat de rest van de werkvormen die ik in de literatuur gevonden heb niet voldoende inzichten geven aan zowel de cursist als de begeleider.

Conclusie

Naar aanleiding van mijn onderzoek naar een Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvorm die kan worden ingezet als kennismakingsactiviteit voor mensen met een psychische of psychosociale beperking die een cursus willen gaan volgen bij het Kunst Centrum, heb ik een lange lijst met werkvormen weten

te verzamelen. Opvallend is dat er bij het beantwoorden van mijn hoofdvraag maar twee werkvormen zijn overgebleven die geschikt blijken te zijn om in te zetten als kennismakingsactiviteit. Dit komt omdat er toch een groot aantal werkvormen is dat niet past binnen de mogelijkheden van het kunst centrum of daarvoor kan worden aangepast. Ook is er een groot aantal werkvormen dat wel inzicht geeft in een aantal van de onderwerpen die ik bij de probleemstelling heb beschreven, maar niet in allemaal. Uiteindelijk voldoen alleen werkvormen *introduce interview* en *introduce variatie (d)* aan alle eisen. Hieruit zijn de kennismakingsactiviteiten '*Introduce interview*' en '*Introduce in beeld*' voortgekomen. De kennismakingsactiviteit *introduce interview* is alleen te gebruiken voor een kennismaking met meerdere deelnemers.

De kennismakingsactiviteit *introduce in beeld* kan in principe zowel voor een groep als voor een individuele kennismaking worden ingezet.

Verder lijken beide activiteiten even geschikt te zijn om in te zetten als kennismaking, omdat ze beide voldoen aan de mogelijkheden van het Kunst Centrum en inzichten geven in de gestelde onderwerpen.

Eind conclusie

In dit onderzoek heb ik de volgende onderzoeksvraag onderzocht:

Welke Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking zijn geschikt om in te zetten bij een kunst centrum als activiteit om mensen met een psychische of psychosociale beperking te laten kennismaken met het cursusaanbod?

Mijn onderzoek heeft de volgende twee kennismakingsactiviteiten opgeleverd:

1. Introductie in beeld

Introduceer jezelf in beeld. Beeld jezelf uit in een door jou of door de begeleider gekozen materiaal. Geef een beeld aan jou specifieke karakter eigenschappen, je beeldende interesses en ervaringen, je behoefte aan begeleiding. Eventueel kan je erbij schrijven wat het is.

Bij de nabespreking vertelt de cursist over zijn werkstuk en kan de begeleider doorvragen op de punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen. Ook kan er meer informatie worden uitgewisseld over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

- Geschikt voor een kennismaking in een groep of voor een individuele kennismaking.

Deze kennismakingsactiviteit is afgeleid van de volgende Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvorm:

Introductie:

Het idee van deze opdracht is dat je jezelf op papier introduceert aan de groep. Dit kan minder bedreigend zijn dan een mondelinge introductie, omdat iedereen het te gelijk doet. Het kan ook op verschillende manieren gedaan worden, bijvoorbeeld inclusief familieleden, hobby's, wat je wel of niet leuk vindt, of op een abstracte manier door het gebruik van lijnen en kleuren. Extra instructies kunnen zijn teken wat jezelf omschrijft, inclusief je naam, etc. Variaties:

(d) Laat de volgende thema's hierin naar voren komen: specifieke houdingen, interesses, karaktereigenschappen, familie, vrienden, etc.

2. Introductie interview

Maak groepjes van twee en interview elkaar. Stel elkaar daarbij de volgende vragen:

- Kun je je karakter omschrijven?
- Wat zijn je beeldende interesses, en belangstellingen?
- Wat voor ervaringen heb je met beeldend werken en waar liggen je talenten?
- Kun je iets vertellen over de aard van je beperking?
- Wat voor soort begeleiding heb jij bij deze cursus nodig om goed te kunnen leren?

Maak over de antwoorden die dit interview oplevert een beeldend werkstuk in een door de begeleider gekozen materiaal. Je kunt hier verschillende technieken voor gebruiken, bijvoorbeeld een portret wat je van binnen en van buiten invult, een stripverhaal, een collage, enzovoort, afhankelijk van de techniek

die aansluit bij de cursus.

Tijdens de nabespreking vertelt de maker van het werkstuk eerst over wat hij gemaakt heeft.

Vervolgens kan de begeleider doorvragen bij de geïnterviewde over punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen en eventueel meer informatie geven over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

- Alleen geschikt voor een kennismaking in een groep.

Deze kennismakingsactiviteit is afgeleid van de volgende Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvorm:

Introductie interview:

Interview een groepsgeenoot en maak een plaatje waarin iets te zien is van de ander zijn leven en problematiek.

Aanbeveling voor de beroepspraktijk

Uit mijn onderzoek zijn twee kennismakingsactiviteiten naar voren gekomen die kunnen worden gebruikt om mensen met een psychische of psychosociale beperking kennis te laten maken met het Kunst Centrum.

Ik ben tot deze resultaten gekomen doormiddel van een literatuuronderzoek naar Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking. Dit betekent dat dit onderzoek een beeld geeft van de werkvormen die in theorie kunnen worden ingezet als kennismakingsactiviteit. In principe ga ik er van uit dat deze kennismakingsactiviteiten zo gebruikt kunnen worden in de praktijk. Toch is het interessant om ook hier een onderzoek naar te doen. Hoe worden de gevonden kennismakingsactiviteiten in de praktijk door de begeleiders gebruikt? En levert het inderdaad de gewenste inzichten op?

Met dit onderzoek heb ik aangetoond dat de kennis van de Creatieve Therapie niet alleen nuttig is voor de beroepspraktijk van de vaktherapie, maar ook kan worden ingezet binnen een aangrenzend werkveld. Dit roept de vraag bij mij op of het andersom ook geldt. Zijn er binnen het werkveld van de kunst centra ook bruikbare werkvormen te vinden voor de Creatieve Therapie?

Tenslotte denk ik dat het heel nuttig is om te onderzoeken hoe van de gevonden kennismakingsactiviteiten een bruikbaar product kan worden gemaakt. In het hoofdstuk Productomschrijving doe ik een omschrijving van dit product. Hiervoor zou moeten worden onderzocht wat voor handvaten de docenten nodig hebben om de Creatieve Therapie observatiewerkvormen in te zetten als kennismakingsactiviteit en hoe bruikbaar de kennismakingsactiviteiten in praktijk zijn. Ik heb begrepen dat er bij de Kunst Centra behoefte is aan een advies voor een geschikte kennismakingsactiviteit voor alle drie de media, beeldend, muziek en drama.

Discussie

Voor het beantwoorden van mijn eerste deelvraag, waarin ik opzoek ben gegaan naar CT beeldend observatiewerkvormen, heb ik een literatuuronderzoek uitgevoerd. Van te voren had ik hier een aantal zoek termen in het Nederlands en Engels opgesteld. Toen ik op deze zoektermen ging zoeken in de databases, kwamen er weinig tot geen titels naar boven. Uiteindelijk heb ik toen mijn zoektermen moeten verbreden. Daardoor vond ik juist weer heel veel titels. Die heb ik allemaal gescand en de boeken die daarna overbleven heb ik na gekeken op bruikbare literatuur. Ik had hierdoor het gevoel weinig zicht te hebben op het literatuur aanbod. En vind het lastig te beoordelen of ik nu alle bruikbare literatuur gelezen heb. Opvallend was ook dat ik één Engelstalig boek een groot aantal werkvormen vond. Verder vond ik in een aantal Nederlandse boeken een paar werkvormen. Dit gaf me het gevoel dat er misschien nog wel meer te vinden is in de Engelse literatuur maar ik heb minder zicht op het aanbod hiervan.

Toch ben ik tevreden over de resultaten van mijn literatuuronderzoek. Van te voren had ik ingeschat dat ik tenminste tien verschillende werkvormen wilde vinden. Dit zijn er veel meer geworden. Ook ben ik begonnen met het doornemen van grote titels binnen de Nederlandstalige literatuur over Creatieve Therapie, zoals het boek Interactief van F. Beelen en M. Oelers, naar mijn weten een van de bekendste boeken over CT werkvormen. Uit eindelijk kwam ik steeds meer werkvormen tegen die ik al eerder gelezen had. Dit bevestigde mijn gevoel dat wat er in de literatuur te vinden is aan werkvormen gevonden heb.

Ik heb gezocht in de database van de mediatheek van de HU en in die van de HAN, ik heb me afgevraagd of het zinnig zou zijn geweest ook naar de CT opleidingen in Leeuwarden en Maastricht te gaan. Maar ik vond in de database van de HAN geen literatuur die ik nog niet in de database van de HU had gevonden. Bovendien verwacht ik dat binnen de HU bijna alle literatuur die er in Nederland over Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen te vinden is, aanwezig moet zijn.

Bij mijn tweede deelvraag wilde ik een meer te weten komen over de mogelijkheden van de kunst centra met betrekking tot de kennismakingsactiviteit. Ik heb daarvoor een interview gehouden met de persoon van het Korenhuis, kunst centrum in Den Haag, die de kennismaking daar coördineert. Om een beter beeld te krijgen van de landelijke mogelijkheden bij kunst centra had ik meerdere organisaties door het hele land moeten interviewen. Ik heb dit nu niet gedaan, omdat mijn onderzoek gekoppeld was aan het onderzoek Kunst Inclusief, en ik gevraagd was me te richten op de pilotgroepen bij het Korenhuis. Het zou kunnen dat bij andere kunst centra andere voorwaarden en mogelijkheden gelden. Toch denk ik dat de kennismakingsactiviteiten die uit mijn onderzoek naar voren zijn gekomen breed inzetbaar zijn. Ze kunnen met een willekeurig materiaal worden uitgevoerd, dus hier zitten geen voorwaarden aan. Wel moet er tenminste een uur beschikbaar zijn voor de totale kennismaking. Ik heb niet het idee dat er nog dingen onduidelijk zijn gebleven wat betreft dit onderzoek. Het is heel concreet, de gewilde kennismakingsactiviteiten zijn gevonden.

Wel zou er nog verder onderzoek kunnen worden gedaan naar de kennismakingsactiviteiten in de praktijk. Hoe bevallen ze de begeleiders en de deelnemers? Zijn ze handzaam voor de begeleiders?

Voorstellen voor een praktijk product

Het praktijk product wat gemaakt moet worden naar aanleiding van mijn onderzoek moet gericht zijn op de begeleiders van kunst centra. Hoe kan je hen het belang van de kennismakingsactiviteit laten ervaren en hoe maak je de activiteiten voor hen bruikbaar? Om deze doelen te bereiken denk ik dat het nuttig is een informatieboekje te maken. Titel van het boekje kan zijn: "Kennis maken met mensen met een psychische of psychosociale beperking." Ik kies voor de vorm van een dun boekje en niet voor een folder omdat een boekje iets is wat je langer bewaart en in de kast kan zetten. Een folder lees je door, er blijft informatie hangen maar niet alles. Ik denk dat het bij dit product van belang is dat de begeleiders een duidelijke handleiding hebben die ze er altijd weer bij kunnen pakken, omdat het gaat om een activiteit die is afgeleid van een Creatieve therapie beeldend observatiewerkvorm. Zij zijn niet werkzaam als Creatief Therapeut en daarom over het algemeen niet gewend met deze werkvormen te werken. Het boekje moet daarom de volgende hoofdstukken bevatten:

- Korte uitleg over het belang van het gebruiken van een kennismakingsactiviteit (introductie)
- Een beschrijving van de kennismakingsactiviteiten
- Handvaten voor:
 - Interventies
 - Observaties
 - Nabespreking
- Een evaluatie formulier voor de docent
- Een evaluatie formulier voor de deelnemer

Korte uitleg over het belang van het gebruiken van een kennismakingsactiviteit (introductie)

In dit hoofdstuk wordt aan de begeleiders uitgelegd waarom het belangrijk is een kennismakingsactiviteit te houden voorafgaand aan het starten van de cursus. De inzichten die van belang zijn te verkrijgen voor het starten van de cursus worden genoemd:

- Wat zijn de karakteristieken ('speciale wensen') van de deelnemer:
 - wat is de aard van zijn beperking?
 - wat zijn de benodigde aandachtspunten?
 - een eerste indruk van de cursist
- De activiteit geeft de deelnemer een indruk van de manier van werken tijdens de cursus.
- De cursus leider heeft na deze kennismakingsactiviteit inzicht over het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft.

Ik denk dat dit belangrijk is, omdat bij mijn vooronderzoek gebleken is dat de begeleiders nu intuïtief handelen tijdens de huidige kennismakingsgesprekken. Dit levert ze een aantal dingen op, en ze lijken hier zelf niet ontevreden over te zijn, maar door ze te laten inzien dat er nog meer inzichten te behalen zijn die belangrijk zijn worden ze meer gemotiveerd over te gaan op het uitvoeren van een kennismakingsactiviteit.

Een beschrijving van de kennismakingsactiviteiten

In dit hoofdstuk worden de door mij gevonden kennismakingsactiviteiten beschreven:

1. *Introductie in beeld*

Introduceer jezelf in beeld. Beeld jezelf uit in een door jou of door de docent gekozen materiaal. Geef een beeld aan jou specifieke karakter eigenschappen, je beeldende interesses en ervaringen, je behoefte aan begeleiding. Eventueel kunnen sommige van deze thema's ook erbij worden geschreven.

Bij de nabespreking vertelt de cursist over zijn werkstuk en kan de docent doorvragen op de punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen. Ook kan er meer informatie worden uitgewisseld over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

- Geschikt voor een kennismaking in een groep of voor een individuele kennismaking.

En:

2. *Introductie interview*

Maak groepjes van twee en interview elkaar. Stel elkaar daarbij de volgende vragen:

- Kun je je karakter omschrijven?
- Wat zijn je beeldende interesses, en belangstellingen?
- Wat voor ervaringen heb je met beeldend werken en waar liggen je talenten?
- Kun je iets vertellen over de aard van je beperking?
- Wat voor soort begeleiding heb jij bij deze cursus nodig om goed te kunnen leren?

Maak over de antwoorden die dit interview oplevert een beeldend werkstuk in een door de begeleider gekozen materiaal. Je kunt hier verschillende technieken voor gebruiken, bijvoorbeeld een portret wat je van binnen en van buiten invult, een stripverhaal, een collage, enzovoort, afhankelijk van de techniek die aansluit bij de cursus.

Tijdens de nabespreking vertelt de maker van het werkstuk eerst over wat hij gemaakt heeft. Vervolgens kan de begeleider doorvragen bij de geïnterviewde over punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen en eventueel meer informatie geven over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

- Alleen geschikt voor een kennismaking in een groep.

De activiteiten kunnen worden geïllustreerd met foto's van deelnemers die de activiteiten hebben uitgevoerd. In de foto's kunnen de activiteiten met verschillende materialen worden verbeeld. Op die manier krijgen de begeleiders meer beeld bij de activiteiten. Misschien zijn er deelnemers die behalve toestemming geven een afbeelding van hun werkstuk in het boekje te laten zetten, ook een willen vertellen over het werkstuk, dit kan worden geciteerd in het boekje. Ook dit zorgt ervoor dat begeleiders meer beleving krijgen bij de activiteiten.

Handvaten voor Interventies, Observaties, Nabespreking

Dit hoofdstuk dient om de docent meer steun te geven in het toepassen van de kennismakingsactiviteit. Een deskundige (Creatief Therapeut) kan een beschrijving geven van interventies die wel en niet van belang zijn. Bijvoorbeeld, op wat voor manier kan een deelnemer die moeite heeft een bepaald

onderwerp in beeld te brengen, worden gestimuleerd. Of hoe voorkom je dat je als docent het onderwerp te veel invult voor de deelnemer. Een ander handvat kan worden beschreven voor het onderwerp observaties. Waar moet je op letten tijdens het uitvoeren van deze activiteiten? Wat kunnen opvallende elementen zijn en wat kan je daarmee? Tenslotte is het belangrijk de begeleiders een handvat te geven voor de nabespreking. Bij de activiteiten staat al een korte omschrijving gegeven van hoe de nabespreking eruit kan zien, toch is het nuttig als een deskundige beschrijft hoe de begeleiders het maximale kunnen halen uit de nabespreking van deze activiteit, hoe geven ze de cliënt de ruimte om zijn verhaal te vertellen, hoe stimuleren ze dit, en hoe zorgen ze dat de cliënt begrijpt wat zij te vertellen hebben over hun cursussen?

Een evaluatie formulier voor de docent

In dit evaluatie formulier wordt terug gegrepen op de inzichtpunten genoemd in de introductie. Per punt wordt gevraagd wat de docent hierover over de deelnemer te weten is gekomen of wat hij aan de deelnemer verteld heeft wat betreft de inzichten die deze moet verkrijgen van de cursus. Het evaluatieformulier heeft als doel de begeleiders bewust te maken van wat ze hebben besproken en eventueel terug te kunnen komen op punten waar ze bij nader inzien nog vragen over hebben. Het geeft ze de kans deze punten tijdens de volgende kennismaking bewuster naar voren te laten komen. Ook is het een goede rapportage van de kennismaking die ze later altijd kunnen naslaan.

Een evaluatie formulier voor de deelnemer

Voor de deelnemers is er ook een evaluatieformulier aan de hand van de inzichtpunten. Hierop kan hij nagaan wat hij over zichzelf heeft laten zien of verteld en kan hij duidelijk maken wat zijn verwachtingen zijn ten opzichten van de cursus.

De evaluatieformulieren hebben als doel de deelnemers bewust te maken van wat ze hebben besproken en eventueel terug te kunnen komen op punten waar ze bij nader inzien nog vragen over hebben.

Handvaten interventies, observeren en nabespreken

Vanuit de praktijk is mij gevraagd al vast een introductie te schrijven voor dit hoofdstuk. Ik heb hiervoor per onderdeel literatuur gezocht en geef zo een korte beschrijving van de onderwerpen en de daarbij behorende handvaten. Ook heb ik een literatuurlijst beschreven met meer zinnige literatuur over deze onderwerpen.

Interventies

“Definitie

Een interventie is een ingrijpen met beweegredenen (Kranz, 2006). Het doel is om een langzame of snelle verandering te bewerkstelligen. Dit is iets anders dan reguleren van buitenaf, waarbij je zoals bij een hond ‘het elke keer kan blijven zeggen’. Het is de bedoeling om de cliënt te herstructureren op cognitief en/of affectief gebied (Kievit, 1992).

Het uiteindelijke doel van een interventie is het opheffen en/of reduceren van een probleem en het tot stand brengen van een verandering met een doel. Een interventie staat dus altijd in verband met een doel. Doelen zijn richting gevend voor interventies. En in het globale doel van een interventie wordt verwezen naar het onderkende probleem. Niet alleen het onderkende probleem speelt een rol bij het formuleren van het globale doel; er kunnen immers als middel om het doel te bereiken verschillende interventies inzetbaar zijn, met een eigen theoretische oriëntatie (De Bruijn e.a., 2003). Verschillende manieren om richting te geven worden ook wel werkwijze genoemd (zie ook Smeijsters 2008).”⁴

In de setting van het kunst centrum moeten interventies worden gebruikt om te zorgen dat de kennismakingsactiviteit gericht is op de gestelde doelen. Een voorbeeld:

Een deelnemer krijgt tijdens de kennismaking de opdracht *Introductie in beeld*. De docent vertelt waar de verschillende materialen liggen, er zijn kleur potloden, verf, er zijn verschillende formaten papier, verschillende kleuren papier en er is ook klei. De cursist mag zelf kiezen welk materiaal hij wil gaan gebruiken, ‘kies maar een materiaal wat het beste bij je past!’ zegt de docente enthousiast. De cursist gaat alle materialen langs. Hij twijfelt. Met papier of misschien toch met verf? Dan loopt hij naar de klei. Daar heeft hij al eens mee gewerkt, dat was ook heel leuk. Maar nu toch maar met potlood. Wat voor papier zal hij gaan nemen? Als hij de materialen eindelijk bij elkaar heeft gezocht twijfelt hij toch weer. Misschien toch met verf?

In haar enthousiasme heeft de docent de cursist in dit voorbeeld alle vrijheid gegeven een materiaal te kiezen. De cursist vindt het heel moeilijk om zelf een keuze te maken, misschien voelt hij zich onzeker, hij wil het graag goed doen. Maar er gaat veel tijd verloren zonder dat er aan de opdracht gewerkt wordt. De docente kan de volgende interventie doen:

De cursist loopt naar de klei, daar heeft hij al eens mee gewerkt. ‘Dan lijkt dat me een goede keus.’ zegt de docente, ‘met een materiaal wat je al kent kun je de opdracht extra goed uitwerken.’ Daar is de cursist het mee eens, het geeft hem een zeker gevoel. Hij kiest voor de klei.

⁴ Bron: **Schweizer, C.** (2009). *Handboek Beeldende Therapie. Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Observaties

Om een handvat te geven voor de observatie neem ik het Observatieschema Beeldende Componenten uit *Praktische kaders voor het methodisch werken van de CT'er* over. Het schema gaat uit van wat concreet waarneembaar is tijdens de activiteit, niet van de indrukken van de observator en wordt na afloop van de activiteit ingevuld.

OBSERVATIE BEELDENDE COMPONENTEN	
Materiaalkeuze	Observatie
Denk aan eigenschappen van het materiaal: Formaat, dik, dun, massief, transparant, kleur, hard, zacht, textuur,	
Gereedschapkeuze	Observatie
Denk aan soort gereedschappen bij: keramiek, metaal- en hotbewerking, schilderen, Gebruik van handen en voeten,	
Thema-keuze	Observaties
Mensen, dieren, dingen,	
Materiaalbehandeling	Observaties
Denk aan: smeren, vegen, wrijven, knijpen, rollen, trekken, duwen, krassen, prikken, hakken, slaan, gooien, spatten, gieten, schuren, vouwen, stapelen, binden,	
Beeldelementen	Observaties
Denk aan: punt, lijn, vlak, contour, vorm/restvorm, rond/hoekig, werveling, ruw/glad, glimmend/dof/ kleur, hol/bol, diep/ondiep,	
Beeldsamenhang	Observaties
Denk aan compositie: Verhoudingen, perspectief, (a)symmetrie, herhaling, voor- en achtergrond, plaats en gebruik van horizon, chaos of ordening, contrast, balans,	
Stijl van resultaat	Observaties
Denk aan: realistisch, abstract, expressionistisch, impressionistisch, illustratief, geometrisch, decoratief, anekdotisch,	
Omgang met (deel)resultaat	Observaties
Denk aan: bewaren, kapotmaken, verder gaan, volhouden, afstand nemen, ...	

Behandeling werkstuk	Observaties
Denk aan: nabespreken, meenemen, weggeven, weggooien, achterlaten, tentoonstellen,	
Werkwijze	Observaties
Denk aan: experimenteel, planmatig, associatief, functioneel, emotioneel,	

Bron: Petra Wernink, 2004

Nabespreking

Doel van de nabespreking is na de kennismakingsactiviteit is de afstemming tussen cliënt en therapeut. Het is aanvullend op het proces dat binnen het beeldend werken heeft plaats gevonden en dient dit proces te ondersteunen en te verduidelijken als dit nodig is. Vaak helpt dit gesprek de deelnemer om zelf inzicht in en sturing op het proces te houden.

De bewoording in zo'n gesprek zijn van groot belang. Enerzijds gaat het erom goed te beschrijven je als docent te weten bent gekomen aan de hand van de activiteit. Anderzijds dient dit te gebeuren op een manier en in een bewoording die voor de cliënt duidelijk en opbouwend zijn. Het is van belang dat de 'taal' van de cliënt gekozen wordt als ingang om zaken te verwoorden.

Er zijn een aantal standaard vragen die de docent kan stellen tijdens de nabespreking om er achter te komen of de cursist de juiste indruk heeft gekregen van de cursus waar hij aan wil gaan deelnemen en om nog meer over de cursist te weten te komen over onderwerpen die in de activiteit niet voldoende aanbod zijn gekomen.

- *Heb je een idee wat de bedoeling is van deze cursus?*
- *Heb je al eerder met de materialen gewerkt en zo ja, wanneer was dat?*
- *Wat voor ervaring heb je daarmee gehad?*
- *Hoe was het om met dit materiaal te werken?*
- *Wat vond je van de opdracht?*
- *Heb je mee kunnen doen?*
- *Vond je het gemakkelijk/moeilijk?*
- *Wat vind je van het resultaat?*
- *Kon je duidelijk maken wat je wilde?*
- *Heb je de andere uit de groep al leren kennen?*

Meer literatuur:

Interventies:

- Schweizer, C.** (2009). *Handboek Beeldende Therapie. Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Hoofdstuk 4, Interventies, pagina 190 tot en met 219

Observaties:

- Schweizer, C.** (2009). *Handboek Beeldende Therapie. Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Pagina 143 tot en met 149

Nabespreking:

- Beelen, F., Oelers, M.** (2000). *Interactief. Creatieve therapie met groepen*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum
- Pagina 61

Algemeen

- Smeijster, H.** (2008). *Handboek Creatieve therapie*. Bussum: Uitgeverij Coutinho

- Bearends, A.** (2004). *Praktische kaders voor het methodisch werken van de CT'er*. Ongepubliceerde uitgave. Amersfoort: Hogeschool Utrecht

Reactie van een professional

Om er achter te komen hoe de resultaten van mijn onderzoek het beste kunnen aansluiten bij de praktijk, heb ik een medewerker van het Kunst Atelier Reakt gevraagd een korte reactie op mijn onderzoeksresultaten te geven. Haar naam is Karolijn de Heer en ze is actief betrokken bij het onderzoek van Kunst Inclusief.

Hieronder haar reactie:

- *“Voor bepaalde deelnemers met een psychiatrische beperking kan het zich bezighouden met beeldende vormen juiste een vorm van ontsnapping aan hun (vaak zware dagelijkse) realiteit zijn. Voor deze groep zou een confrontatie met eigen tekortkomingen, relaties tot de buitenwereld (bv. Familie e.d.) tot een negatief gevoel kunnen leiden en mogelijk dus extra druk opleveren.”*
- *“Zich verbaal uiten en over zichzelf praten kan voor sommige deelnemers met een psychiatrische beperking een probleem opleveren. Ook het over zichzelf praten in een groep kan een drempel opwerpen die we juist zouden willen wegnemen.”*
- *“Om de bovenstaande personen in beeld te krijgen zou ik eigenlijk nog een tussenstapje willen zien. Waarbij voor of in de kennismaking al gecheckt wordt in welke mate vaardig genoeg is om met bovenstaande vorm mee te kunnen doen.”*
- *“Andersom zou je bv. Kunnen stellen dat een deelnemer aan bovenstaande oefeningen mee zou moeten kunnen doen om aan een cursus van het Koorenhuis deel te kunnen nemen. Mij lijkt dit wel een interessante gegeven om over na te denken.”*
- De kennismaking vindt individueel plaats als er maar één aanmelding is, en in een groep als er meerdere aanmeldingen zijn. (citaat uit het onderzoeksverslag)
“Ik ben geneigd om dit af te laten hangen van de wens van de deelnemers, sommige mensen zouden wel eens moeite kunnen hebben met het zich direct te moeten bewegen in een groep.”

Haar reactie levert een interessante discussie op. Het kan inderdaad nuttig zijn dat het niveau van de kennismakingsactiviteit bepalend is voor de mogelijkheid tot deelnemen.

Je persoonlijke problematiek aan de buiten wereld laten zien kan voor sommige deelnemers heel moeilijk zijn. Uit het vooronderzoek is echter gebleken dat het belangrijk is dat de docent inzicht heeft in de karakteristieken van de deelnemer.

Het voorkeur van het Kunst Centrum gaat uit naar een gezamenlijke kennismaking als er meer dan één aanmelding is voor een cursus. Dit beperkt hun kosten. Ik vind dat je kunt stellen dat de in dit onderzoek geformuleerde kennismakingsactiviteit die geschikt is voor een groep, ervoor zorgt dat iedere deelnemer voldoende individueel onder de aandacht komt. Dit is namelijk ook een doel van een Creatieve Therapie observatie sessie. In een praktijkonderzoek zou moeten blijken of dit inderdaad zo is. Bij vervolg onderzoek raad ik aan de reacties van Karolijn de Heer mee te nemen in de te onderzoeken onderdelen.

Samenvatting

Ik heb een onderzoek gedaan met de volgende hoofdvraag:

Welke Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen voor mensen met een psychische of psychosociale beperking zijn geschikt om in te zetten bij een kunst centrum als activiteit om mensen met een psychische of psychosociale beperking te laten kennismaken met het cursusaanbod?

Om deze vraag te beantwoorden ben ik begonnen met het doen van een literatuuronderzoek naar Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen. Dit leverde een lange lijst met werkvormen op. Als tweede stap heb ik een interview gedaan met de coördinator van de Afdeling Lessen voor mensen met een (verstandelijke) beperking van het kunst centrum het Korenhuis in Den Haag. Doel was om er achter te komen wat de mogelijkheden zijn bij kunst centra, met betrekking tot tijd, materialen, ruimte, en het aantaldeelnemer aan de kennismakingsactiviteit. Uit dit interview bleek dat de kennismaking in totaal maximaal een uur mag duren, dit betekent dat de activiteit zelf 40 minuten kan duren, er moet immers ook ruimte zijn voor binnenkomst en nabespreking. Er wordt altijd een ruimte beschikbaar gemaakt voor de kennismaking en alle materialen die in de werkvormen voor kwamen die ik bij deelvraag 1 gevonden had, zijn aanwezig. De kennismaking vindt individueel plaats als er maar één aanmelding is, en in een groep als er meerdere aanmeldingen zijn. De activiteit moet dus in een groep of individueel uitvoerbaar zijn. Ook moet de activiteit met verschillende materialen uitvoerbaar zijn, zodat hij bij de kennismaking met verschillende cursussen inzetbaar is.

Als derde stap heb ik een scorelijst gemaakt waarin ik de gevonden werkvormen heb gescoord op de inzichten die ze de begeleiders en deelnemers moeten geven met betrekking tot de gang van zaken tijdens de cursus en heb ik de werkvormen gescoord op het feit of ze wel of niet voldoen aan de mogelijkheden van het kunst centrum. Hieruit bleek dat er één werkvorm was die op alle vlakken positief scoorde. Sommige eisen bleken discutabel, is het ook mogelijk een aparte kennismakingsactiviteit te formuleren voor een groep en vooreen individu? En kunnen de werkvormen die in de literatuur worden omschreven met één specifiek materiaal of techniek ook echt alleen maar op die manier worden uitgevoerd?

In het beantwoorden van mijn hoofdvraag heb ik de werkvormen die positief scoorden geanalyseerd en beschreven hoe ze door de begeleiders zijn in te zetten als kennismakingsactiviteit. Dit heeft de volgende twee kennismakingsactiviteiten opgeleverd:

Introductie in beeld

Introduceer jezelf in beeld. Beeld jezelf uit in een door jou of door de docent gekozen materiaal. Geef een beeld aan jou specifieke karaktereigenschappen, je beeldende interesses en ervaringen, je behoefte aan begeleiding. Eventueel kunnen sommige van deze thema's ook erbij worden geschreven.

Bij de nabespreking vertelt de cursist over zijn werkstuk en kan de docent doorvragen op de punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen. Ook kan er meer informatie worden uitgewisseld over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

- Geschikt voor een kennismaking in een groep of voor een individuele kennismaking.

Introductie interview

Maak groepjes van twee en interview elkaar. Stel elkaar daarbij de volgende vragen:

- Kun je je karakter omschrijven?
- Kun je iets vertellen over je problematiek?

- Wat zijn je beeldende interesses en ervaringen?

-Hoe vind je het prettig om te worden begeleid tijdens deze cursus?

Maak over de antwoorden die dit interview oplevert een beeldend werkstuk in een door jou of door de docent gekozen materiaal.

Tijdens de nabespreking vertelt de maker van het werkstuk eerst over wat hij gemaakt heeft. Vervolgens kan de docent doorvragen bij de geïnterviewde over punten waar hij of zij nog een beter beeld van wil krijgen en eventueel meer informatie geven over de thema's die in de opdracht aanbod komen.

- Alleen geschikt voor een kennismaking in een groep.

Summary

I did a study about the following main question:

What Art Therapy observation methods for people with mental or psychosocial disabilities are suitable as an introduction to the art activity centre for people with mental or psychosocial disabilities who want to acquaint an art course?

To answer this question I started doing a literature study about Art Therapy observation methods. This produced a long list of methods.

As a second step, I did an interview with the coordinator of the Department Courses for people with (mental) limitations of the art centre of the Korenhuis in The Hague. Purpose was to find out what is available at art centres, regarding time, materials, space, and the number of participants in the introductory activity.

From this interview showed that the introduction may take no more than one hour, this means that the activity itself can take 40 minutes, because there must be room for entry and debriefing. There is always a space created for the introduction and all materials used in the methods for I found at sub question one had been present. The encounter takes place individual when there is only one application, it takes place in a group when there are multiple applications. The activity therefore has to be enforceable in a group or individually. Also, the activity has to be feasible with various materials to allow it to be acquainted for people from different courses.

As a third step, I made a scorecard in which I scored the observation methods I found on the insights that they give the teachers and participants regarding the procedures during the course and I've scored the methods on whether or not they meet the possibilities of the arts centre.

This revealed one method that scored positive on all fronts. Some claims were debatable, is it also possible to formulate a separate introductory activity for a group and individually? And methods that are described in the literature with one specific material or technique, can they really only be performed in this way?

In answering my main question I have analyzed the methods that scored positive and described how the teachers can use it as an introductory activity. This has the following two introductory activities completed:

Introduction through image

Introduce yourself in art. Make art about yourself in a by you or the teacher selected material. Picture your specific character traits, art interests and your art experiences, your needs in guidance. It is possible some of these issues can also be written down.

In debriefing the student tells about his work and the teacher can ask about issues where he or she still wants to know more of. They can also exchange more information about the issues worked on during the activity.

- Suitable for as an introduction activity to a group or individual encounter.

Introduction Interview

Make pairs and interview each other. Ask each other the following questions:

- Can you describe your character?
- Can you tell me something about your mental problems?
- What are your art interests and art experiences?
- In what way would you like to be coached during this course?

Make a piece of art about the answers given in the interview in a by you or the teacher selected material.

During the debriefing first tells the creator of the art piece about what he has created. Then the teacher can ask the person who was being interviewed about issues where he or she still wants to get a better view on. They can also exchange information about the issues worked on during the activity.

- Only suitable for as an introduction activity for group encounter.

Bronvermelding

Beelen, F., Oelers, M. (2000). *Interactief. Creatieve therapie met groepen*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum

Bienen, M. van (2010), *Programma van eisen. Kunst Inclusief. Onderzoeksjaar 2 sept '09 – juli '10. Het belang van Anders*. Ongepubliceerd artikel. Utrecht: Kunst Inclusief

Budde, E. (1989). *Creatieve Therapie in Praktijk. Opdrachten en werkwijzen voor beeldende creatieve therapie*. Deventer: Van Loghum Slaterus bv.

Budde, E. (2000). *Wat woorden niet kunnen zeggen. Creatieve middelen in begeleiding en hulpverlening*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Liebmann, M. (1996). *Art therapy for groups. A handbook of themes, games and exercises*. Cambridge, Massashusetts: Brookline Books.

Sweizer, C. (2006). *Vershil moet er zijn.. begeleiden en behandelen door de creatief therapeut en de 'creatief agogisch medewerker'*. Tijdschrift voor vaktherapie 2006/2

Schweizer, C. (2009). *Handboek Beeldende Therapie. Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Bearends, A. (2004). *Praktische kaders voor het methodisch werken van de CT'er*. Ongepubliceerde uitgave. Amersfoort: Hogeschool Utrecht

Met opmaak: Lettertype: 11 pt, Engels (V.S.)

Met opmaak: Engels (V.S.)

Met opmaak: Lettertype: 11 pt, Nederlands (standaard)

Nawoord

Toen ik me een aantal maandengeleden aansloot bij het onderzoek Kunst Inclusief voelde ik me meteen erg betrokken bij het onderzoek. Toch was het lastig een goede ingang te vinden voor een onderzoek dat betrekking heeft op Creatieve Therapie. Toen bij verschillende deelnemersvergaderingen naar voren kwam dat er bij de deelnemers nog veel onduidelijkheid was over de cursus nadat ze een kennismakingsgesprek hadden gehad bij het kunst centrum vond ik mijn onderzoeksvraag. Ik vond het interessant te onderzoeken hoe de kennis van de creatieve therapie ook bij andere disciplines heel nuttig kan zijn. Behalve twee kennismakingsactiviteiten heeft dit onderzoek ook een lijst met Creatieve Therapie beeldend observatiewerkvormen opgeleverd.

Ik ben tevreden met het resultaat en erg benieuwd naar de toekomstige praktijk ervaringen met deze kennismakingsactiviteiten.

Met opmaak: Nederlands (standaard)

Met opmaak: Nederlands (standaard)

Bijlagen

Bijlage I

Door
Celine Schweizer

Verschil moet er zijn...

Begeleiden en behandelen door de creatief therapeut en de 'creatieve agogisch werker'

Binnen de hulpverlening zijn de creatief therapeut en de 'creatieve agogisch werker' beiden actief als 'creatieve professionals'.

Zij werken beiden met spel en kunstzinnige middelen voor therapeutische en agogische doelen. In theorie worden therapeutische doelen door therapeuten beoogd en zijn verbonden met het begrip 'behandelen'. Agogische interventies worden door agogen uitgevoerd en zijn verbonden met het begrip 'begeleiden'.

Maar hoe gaat het er in de praktijk aan toe? Verslag van een onderzoek.

Inleiding

Dit artikel gaat over een onderzoek naar overeenkomsten en verschillen in behandelen en begeleiden met behulp van spel en kunstzinnige middelen door de creatief therapeut en de 'creatieve agogisch werker'. Het onderzoek werd uitgevoerd door Carina Visser en Celine Schweizer in het kader van de Kenniskring 'Social Work and Arts Therapies' aan de Christelijke Hogeschool Nederland (CHN).

Allereerst wordt de aanleiding van het onderzoek toegelicht. Met enkele voorbeelden wordt vervolgens de onduidelijkheid van de termen behandelen en begeleiden geïllustreerd. Daarna wordt in grote lijnen de onderzoeksoopzet beschreven en vervolgens de resultaten en conclusies.¹

Aanleiding tot het onderzoek

Vraag vanuit de opleiding

De opdrachtgever van dit onderzoek, het Instituut Mens en Maatschappij aan de CHN, waar de opleidingen Sociaal Pedagogische Hulpverlening en Creatieve Therapie deel van uitmaken, wilde graag meer duidelijkheid krijgen over de identiteit van de sociaal pedagogisch hulpverlener en die van de creatief therapeut.² Er vinden al jaren discussies plaats over de meest efficiënte organisatievorm van de opleidingen voor sociale en therapeutische beroepen (Sectoraal Adviescollege HSAO,

2004). Voor het behoud van de beroepsidentiteit is van belang om te verhelderen welke beroepsvaardigheden specifiek voor de creatief therapeut zijn en welke algemeen sociaal agogisch van aard zijn.

Verwarring in het beroepsveld

Binnen de hulpverlening zijn de creatief therapeut en de 'creatieve agogisch werker' beiden actief als 'creatieve professionals'.³ Zij werken beiden met spel en kunstzinnige middelen, die worden ingezet voor therapeutische en agogische doelen. In theorie worden therapeutische doelen door therapeuten beoogd en zijn verbonden met het begrip 'behandelen'. Agogische interventies worden door agogen uitgevoerd en zijn verbonden met het begrip 'begeleiden' (CONO, 2000). In praktijk brengen de begrippen behandelen en begeleiden verwarring met zich mee. Zowel creatief therapeuten als de creatieve agogen doen beide. Met het onderzoek willen we graag bijdragen aan een helder beroepsbeeld voor de creatief therapeut.

Verwarring in de praktijk⁴

- Bij een dramatherapeut wordt een jongen aangemeld voor ondersteunende dramatherapie met als doelen: beter leren omgaan met de beperkingen die de PDD-nos met

zich meebrengt, stimuleren van sociale vaardigheden en ontwikkelen van contact met de omgeving. Om contact te krijgen sluit de therapeut aan bij de hobby van deze jongen: voetballen. Een groot deel van de therapie bestaat uit samen voetballen met variaties. Een buitenstaander zal zich wellicht afvragen of het tot de taken van een creatief therapeut behoort om te voetballen met een cliënt, of dat het meer een taak is voor een sociaal pedagogisch hulpverlener (sociotherapeut of groepsleider) of activiteitenbegeleider. Voor de dramatherapeut in kwestie is het duidelijk dat je door middel van voetballen kunt behandelen.

- Een afgestudeerd creatief therapeut is aangenomen als activiteitenbegeleider binnen de GGZ. Liever had ze een baan als creatief therapeut, maar die liggen niet voor het oprapen. Ze biedt activiteiten aan zoals dit op de afdeling activiteiten begeleiding gebruikelijk is: gericht op activiteiten waar de cliënt plezier aan beleeft (begeleiden). Maar in haar interventies binnen het medium sluip haar creatieve therapie-achtergrond af en toe binnen: ze stelt zich soms ten doel cliënten te stimuleren om meer inzicht krijgen in hun eigen creatieve werkwijze en het verband daarmee in hun dagelijks leven (behandelen) (Hutschemaekers & Neijmeijer, 1998). Natuurlijk krijgt deze activiteitenbegeleider het salaris passend bij een MBO baan. Op deze wijze wordt zowel de markt voor activiteitenbegeleiders vervuld, als de beroepsidentiteit van beide beroepen.
- Een werkgever zoekt voor het therapieprogramma van zijn afdeling een creatief therapeut maar gaat in zee met een sociaal pedagogisch hulpverlener, die hij nog kent van haar stage in deze instelling. Zij heeft zich toen geprofileerd door creatieve activiteiten aan te bieden. Dit had een gunstig effect in de leefgroep wanneer het ging om doelen als 'samenwerken', 'meer oog krijgen voor elkaars eigenaardigheden ontwikkelen', et cetera. Voordelen voor de werkgever is dat de nieuwe creatief therapeut een schaal lager ingedeeld kan worden en dat ze breder inzetbaar is dan alleen voor een specialistische werkwijze als creatieve therapie.

Conclusies

In deze voorbeelden zien wij een vervagen van de grenzen van de beroepsidentiteit van de creatief therapeut, de activiteitenbegeleider, activiteitentherapeut en de sociaal pedagogisch hulpverlener. Dit is de praktijk van alledag en komt de duidelijkheid van de beroepsidentiteit niet ten goede. Aan de andere kant realiseren we ons dat in een steeds veranderend werkveld deze brede inzetbaarheid ook voordelen biedt. Soms voor de werkgever, soms voor de werknemer. Dus naast de noodzaak om verschil en eigenheid te verduidelijken, hebben we ook te

maken met de voordelen van de overlapping: als je maar een werker hebt die geschikt is voor het werk dat ze doet! Er bestaat onduidelijkheid op de volgende gebieden:

- Overlap van professionele vaardigheden;
- Overlap van beroepstaken;
- Onduidelijke afbakening van de taken 'behandelen' en 'begeleiden';
- Salaris.

In het onderzoek hebben we ons gericht op verheldering van punt 3, de onduidelijke afbakening tussen de beroepsgroepen met betrekking tot de taken behandelen en begeleiden.

Opzet van het onderzoek

Fasering

Het onderzoek is opgebouwd uit een oriënterende fase, een uitvoeringsfase en een afrondingsfase. In de oriënterende fase hebben de beide onderzoekers samengewerkt tijdens het literatuuronderzoek om begrippen zoals behandelen, begeleiden, doelen en interventies te definiëren. Er is een pilot-study uitgevoerd tijdens een praktijkbegeleidersdag op de opleiding creatieve therapie in Leeuwarden, waar een aantal stellingen rond behandelen en begeleiden zijn getoetst. Dit leverde helderheid op over de keuze voor bepaalde doelgroepen. Dit wordt beschreven onder het kopje 'keuze voor onderzoeksgroepen'.

In de uitvoeringsfase hebben beide onderzoekers een deelonderzoek gedaan.⁶ De auteur van dit artikel heeft informatie verzameld ter beantwoording van de vraag: 'Wat zijn overeenkomsten en verschillen in behandelende en begeleidende interventies met spel en kunstzinnige middelen bij kinderen met PDD-nos, door de beeldend therapeut en de groepsleider?' In dit deelonderzoek is informatie verzameld over wat de verschillende professionals zeggen over wat ze in de praktijk doen. Door middel van semi-structureerde interviews zijn er uitspraken met praktijkvoorbeelden verzameld van beeldend therapeuten, groepsleiders en coördinatoren waaruit blijkt wat de overeenkomsten en verschillen in hun handelen zijn. Er is met zes creatief therapeuten, tien groepsleiders en vijf coördinatoren gesproken. Deze werkten in zes verschillende instellingen waar kinderen met PDD-nos werden behandeld. Dit waren: Jongerenhuis Harreveld, de kinder en jeugdpsychiatrische instellingen Triversum en de Ruijterstee, de kinderpsychiatrische dagbehandeling Curium te Gouda, 't Ruige Veld, kinder en jeugdpsychiatrische instelling voor kinderen met een verstandelijke handicap te Rolde en De Bascule te Amsterdam. De groepsleiders waren voor het grootste deel sociaal pedagogisch hulpverleners, maar er was ook een enkele verpleegkundige bij. In dit deel van het onderzoek wordt er niet meer

over 'de creatieve agoog' gesproken, omdat er in dit geval in de praktijk sprake was van groepsleiding. In één instelling werd de groepsleiding 'sociotherapeut' genoemd. Eén van de coördinatoren was psychiater, de anderen waren psycholoog of orthopedagoog.

In afrondingsfase van het onderzoek heeft analyse van de uitspraken van de geïnterviewden plaatsgevonden. Met hun voorbeelden van specifieke interventies en doelen worden verschillen en overeenkomsten aangetoond. De gegevens uit de uitvoerings- en afrondingsfase zijn te vinden onder de kopjes: 'conclusies' en 'gegevens uit de interviews'.

Literatuuronderzoek

Sinds een jaar of tien is er in Nederland veel onderzocht en gepubliceerd over de afbakening van beroepsgroepen in de GGZ (Gieles et al., 1997; Neijmeijer et al., 1996). Ook door het ministerie van VWS is gevraagd om overzicht te creëren en te komen tot een domeinafbakening van de diverse beroepsgroepen in de GGZ. Met dit overzicht werd het onderscheid tussen begeleidende agogen en behandelende vaktherapeuten vastgesteld (CONO, 2000). In de dagelijkse praktijk van opleidingen en werkvloer blijkt dit uitgangspunt nog verder afgebakend te moeten worden. Dat zien we bijvoorbeeld in de drie hiervoor genoemde voorbeelden.

Begripsbepaling

De begrippen *behandelen* en *begeleiden* worden op vele manieren gedefinieerd in de literatuur. In de literatuur over creatieve therapie (Smeijsters, 2000), de agogische literatuur en in de literatuur voor muzisch agogische methodiek (De Brée, 1995; Laming 2005) wordt de ene keer geschreven over de begeleidende doelen van de sociaal agoog en de andere keer over behandelende doelen van deze brede beroepsgroep. Uiteindelijk komen we tot de volgende definitie, die een samenvatting vormt van wat we in de literatuur vinden:

■ Behandelen

Behandelen is het aanbieden van op verandering gerichte activiteiten.

De term behandelen geeft aan dat er wordt gewerkt

- Op indicatie.
- Aan geëxpliciteerde doelstellingen, die gericht zijn op verandering zoals:
 - Het wegnemen of verminderen van de klachten;
 - Het terugdringen van de stoornis of het beperken van de gevolgen van de stoornis;
 - Het op gang brengen van een gestagneerde ontwikkeling;
 - Het voorkomen van achteruitgang in het functioneren.

- In een van te voren afgesproken gelimiteerde tijd.

Algemene interventies zijn:

- Ondersteunen van de ontwikkeling;
- Ondersteunen bij het verwerken van en leren omgaan met problemen;
- Doorwerken van problemen.

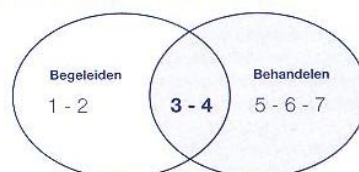
■ Begeleiden

Begeleiden is het aanbieden van activiteiten gericht op de mogelijkheden van de cliënt ter bevordering van diens zelfstandigheid en probleemoplossend vermogen.

Algemene interventies zijn:

- Adviseren en voorlichten;
- Scheppen en bevorderen van een veilig woon-, leef- en werkklimaat;
- Ondersteunen van de ontwikkeling;
- Bieden van ondersteuning, bijstand, structuur.

Deze definities blijken elkaar te overlappen

- 1 Adviseren en voorlichten;
- 2 Bevorderen van een veilig woon- werk- leefklimaat;
- 3 Ondersteunen van de ontwikkeling;
- 4 Bieden van bijstand, steun en structuur;
- 5 Ondersteunen bij het verwerken van en leren omgaan met problemen;
- 6 Op indicatie en binnen gelimiteerde tijd;
- 7 Doorwerken van problemen.

De definities van de begrippen behandelen en begeleiden in de literatuur laten zien dat er sprake is van een overlappend gebied. Om te bepalen wat beide professionals nu werkelijk *doen*, willen we ook vaststellen wat de interventies en doelen zijn van beide beroepsgroepen.

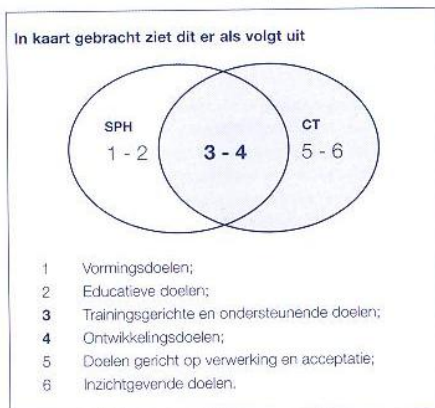
Het 'doen' wordt het meest duidelijk in *interventies*. En interventies staan meestal niet los van *doelen*. Door te onderzoeken wat voor interventies iemand doet en welke doelen hierbij

gehanteerd worden, verwachten we meer te weten te komen over de eigenheid van de beroepsgroep in praktijk.

■ Doelen

Doelen van sociaal pedagogisch hulpverleners zijn in de literatuur geformuleerd als 'ontwikkelings-, vormings- en educatieve doeleinden' (Lamers, 2005). Hierbij vindt de eerste groep doelen zich in het overlappende gebied met die van de creatief therapeuten.

Doelen van creatief therapeuten zijn geformuleerd als 'primaire- secundaire- en tertiaire behandeldoelen', waarbij met de eerste categorie de behandeldoelen worden aangeduid die bij het directief en focaal inzichtgevend werken worden gesteld (Smeijsters, 2005). Met de secundaire doelen wordt een ontwikkelingsgerichte werkwijze aangeduid, waarbij trainingsgericht werken en het opdoen van nieuwe ervaringen worden bedoeld. En met de tertiaire doelen worden de supportieve en palliatieve werkwijzen aangeduid, waarbij het doel is om ondersteuning te geven om te werken aan rouw- en acceptatieproblematiek. Kijkend naar deze categorisering kunnen de primaire doelen onder de definitie van behandelen geplaatst worden en zijn er onduidelijkheden bij de secundaire en tertiaire doelen wanneer we behandelen en begeleiden willen definiëren.

■ Interventie

Een interventie is een ingrijpen met als doel een langzame of snelle verandering te bewerkstelligen. Dit is iets anders dan reguleren van buitenaf, waarbij je zoals bij een hond 'het kan blijven zeggen'. Het is de bedoeling om te herstructureren op cognitief en/of affectief gebied.

Interventies worden altijd in combinatie met doelen geformuleerd en uitgevoerd.

leerd en uitgevoerd.

Interventies kunnen verbaal en non-verbaal uitgevoerd worden (Van Strien, 1998).

Zowel in de theorie van de agogische methodiek (Rosmalen, 1999) als in die van de creatieve therapie (Smeijsters, 2000) wordt de activiteit ingezet als interventie. In de agogische literatuur wordt dit niet als therapeutische methode uitgewerkt, maar wel als hulpverlenings-aanbod om creatieve processen bij cliënten op gang te brengen.

Nergens in de literatuur over creatieve therapie en agogisch werken was een uitwerking te vinden van soorten interventies, behalve in literatuur over psychotherapie (Colijn et al., 2003). Smeijsters (2000) beschrijft een combinatie van interventies en doelen, gekoppeld aan de definities van behandelen en begeleiden en beschrijft het werken in de creatief therapeutische driehoek: cliënt-therapeut-materiaal. In de psychotherapeutische literatuur en in de literatuur voor de sociaal pedagogisch hulpverlener vinden we beschrijvingen van interventies in gedrag en in de relatie therapeut-client.

Bepaling onderzoeksgroep

Uit de steekproef die in 2004 gehouden is op een praktijk-begeleidersdag op de opleiding in Leeuwarden werd zichtbaar dat er bij de ene problematiek duidelijker sprake is van onduidelijkheid in de beroepstaken behandelen en begeleiden is, dan bij de andere. Als er gewerkt wordt met cliënten met psychosociale problemen is de behandel functie van de creatief therapeut helder onderscheiden van die van de agogen. Kijkend naar de hantering van werkwijzen (Smeijsters, 2000) van de creatief therapeut betreft het hier vooral: palliatieve, re-educatieve en reconstructieve werkwijzen. In instellingen en op afdelingen waar gewerkt wordt met cliënten met langere durende psychische problemen en psychiatrische ziekten, wordt veelal ondersteunend en ortho-agogisch gewerkt (Smeijsters, 2000). Het gaat er hier om dat cliënten zo goed mogelijk leren te leven met hun problematiek of handicap. Bij deze doelgroepen is het verschil tussen de beroepen het onduidelijkst: zowel de agogo als de creatief therapeut behandelt en begeleidt. We kiezen ervoor om het onderzoek uit te voeren binnen een werkveld waar de verwarring tussen behandelen en begeleiden aan de orde is. We verwachten dat dan de onduidelijke afbakening tussen behandelen en begeleiden door beide beroepsgroepen het meest duidelijk aan te wijzen zal zijn.

In dit artikel worden de conclusies beschreven naar aanleiding van de gegevens die de auteur heeft verzameld uit interviews met professionals die werken met kinderen met PDD-nos. Dit is een groep cliënten waarmee vooral supportief, ortho-agogisch en palliatief gewerkt wordt en in mindere mate inzichtgevend, dus reëducatief en reconstructief.

Resultaten van het praktijkonderzoek

In de instellingen waar de kinderen met PDD-nos behandeld worden, volgen zij een individueel dagprogramma. Dit gebeurt deels in een vast samengestelde groep. Daarnaast volgen de kinderen een aangepast schoolprogramma. Op indicatie komen zij één of twee keer per week, gedurende drie kwartier (voornamelijk) individueel naar creatieve therapie. Hieronder worden de uitspraken van de verschillende beroepsgroepen samengevat.

Behandelen en begeleiden

■ Beeldend therapeuten

Alle zes geïnterviewde beeldend therapeuten herkennen de verwarring tussen behandelen en begeleiden met de doelgroep kinderen met PDD-nos. Hun interventies zijn volgens hen zelf zowel behandelend als begeleidend. Volgens de beeldend therapeuten is het soms moeilijk duidelijk te maken aan collega's, zoals activiteitenbegeleiders en groepsleiders waar de verschillen zitten met het werk dat zij doen. Vaak wordt door de groepsleiders en activiteitenbegeleiders gezegd: "dat doe ik ook" terwijl dat volgens de beeldend therapeuten niet zo is.

■ Groepsleiders

De geïnterviewde groepsleiders zeggen het verschil tussen behandelen en begeleiden in hun eigen beroepsuitoefening wel duidelijk te vinden. Een interventie is behandelend wanneer deze in het behandelplan staat. Groepsleiders in één van de instellingen noemen zich *socio-therapeuten* ter bevestiging dat zij behandelen. Toch verschillen hun interventies van die van de beeldend therapeut, die ook behandelt. De verschillen zijn hieronder terug te vinden, bij het kopje 'interventies'.

■ Coördinatoren

De coördinatoren hebben hier en daar verduidelijkende voorbeelden gegeven. Deze informatie sloot aan bij wat de beeldend therapeuten en groepsleiders zelf al zeiden. Het heeft dus niet een ander inzicht opgeleverd. De coördinatoren noemen expliciet dat er zowel in de groep als in beeldende therapie behandeld wordt. Zo worden er in de groep bijvoorbeeld veel ontwikkelingsstimulerende activiteiten aangeboden met als behandel doel het inhalen van een ontwikkelingsachterstand. Zij benadrukken wel dat er in beeldende therapie dieper ingegaan wordt op de problematiek omdat het kind individueel komt. Daarbij komt dat de methode van de beeldend therapeut meer gericht is op de expressie van de persoonlijke ervaringen van de cliënt en minder gericht op het oefenen van bepaalde vaardigheden. Zoals in de groep altijd het doel is gesteld om het functioneren in het dagelijks leven te verbeteren.

De volgende vergelijkingen zijn gedestilleerd uit de gesprekken.

ken. De uitspraken over de beroepsbeoefenaar zijn voornamelijk afkomstig van deze beroepsbeoefenaren zelf, met instemming van de andere beroepsbeoefenaren die bij het gesprek aanwezig waren.

Doelen: overeenkomsten

Beeldend therapeuten en groepsleiders formuleren overeenkomstige doelstellingen, zoals het stimuleren van zelfvertrouwen, het opdoen van positieve ervaringen, het stimuleren van de ontwikkeling, het stimuleren / aanleren van (sociale-)vaardigheden. Planmatig leren werken.

Doelen: verschillen

■ Zelfstandigheid

BT De beeldend therapeut formuleert behandel doelen zelfstandig, op basis van eigen observaties.

GL Groepsleiders leveren een minder expliciete bijdrage aan behandel doelen. Gezamenlijk en in overleg met de coördinator worden doelen bepaald.

■ Focus van behandel doelen

BT De doelen van de beeldend therapeut zijn gefocust op de problematiek van de cliënt, zijn intrapsychisch gericht en gericht op de persoonlijke expressie, de mogelijkheden en 'fundamenten' van de persoonlijkheid.

GL De doelen die de groepsleider hanteert zijn interpsychisch, vaak normatief, en gericht op gedrag en op functioneren in het dagelijks leven.

■ Voorwaarden om aan doelen te werken

BT De situatie in beeldende therapie is vaak een individueel en exclusief moment. Ook door de afgebakende tijd. De sfeer in beeldende therapie hoeft niet altijd prettig te zijn, als er maar wel vertrouwen in het contact is. De beeldend therapeut beïnvloedt de sfeer soms door de cliënt te confronteren in samenhang met het therapiedoel.

GL In de leefgroep is de exclusiviteit moeilijk te realiseren, er zijn altijd anderen aanwezig. Af en toe werkt de groepsleider met een individueel kind om een specifieke vaardigheid te trainen zoals bijvoorbeeld 'leren zelfstandig met de bus te reizen'. In de groep moet de sfeer positief en sociaal wenselijk zijn. Hierdoor is er een beperkte mogelijkheid om aan de individuele behandel doelen te werken.

■ Doelen tijdens speciale feestdagen, et cetera

BT Wanneer er in beeldende therapie iets aan kerst of een verjaardag wordt gedaan, wordt er altijd een verband gelegd met het persoonlijk therapieproces en -doel.

GL In de leefgroep worden er speciale activiteiten gedaan met Kerst, verjaardagen et cetera. Het doel is om een fijne tijd te hebben.

■ **Systeendoelen**

- BT Als de beeldend therapeut met kind en ouders werkt zijn deze in principe niet vrij om te kiezen wat ze willen doen. De beeldend therapeut biedt een activiteit aan met een van te voren bepaald doel. Bijvoorbeeld: de ouders moeten met de rug naar hun kind zitten. Iedereen heeft een stuk klei in de hand. De ouders geven het kind instructies aan het kind om iets te maken. Het doel bij deze opdracht was: bevorderen van communicatie. De ouders gingen echter zo op in hun klei werk dat het kind niets begreep van de aanwijzingen. Dit vormt later onderwerp van gesprek.
- GL In de leefgroep wordt ouder-participatie vaak gebruikt om te observeren. De ouder en het kind mogen kiezen wat ze willen doen. Dat kan een spel zijn, tekenen en dergelijke. Het samenspel geeft de groepsleiding informatie om te bespreken met de ouderbegeleider. Meestal doen de groepsleiders geen interventies met de ouders.

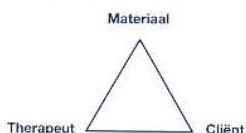
Interventies: overeenkomsten

Beeldend therapeuten en groepsleiders formuleren overeenkomstige uitspraken over interventies, zoals het geven van voorbeeldgedrag, technische instructies, uitleg geven hoe iets werkt. Ook de verbale communicatie met kinderen met PDD-nos is gelijk. Deze kinderen hebben een heel concrete uitleg nodig. Het is ook belangrijk om te vragen wat ze begrepen hebben van een boodschap en om te verhelderen als ze het niet begrepen hebben.

Interventies: verschillen

- Interventies in spel- en kunstzinnige middelen

A Interventies van beeldend vinden plaats in de driehoek

- BT De interventies van de beeldend therapeut in de relatie met de cliënt en in het kunstzinnig middel worden afgestemd op de problematiek en mogelijkheden van de cliënt. Het medium wordt door de beeldend therapeut ingezet als parallelle situatie aan het dagelijks leven. Er wordt methodisch gewerkt aan de problematiek in het spel of met het kunstzinnig middel.
- GL Interventies van de geïnterviewde groepswerkers vinden plaats op de lijn: cliënt-begeleider en zijn gericht op gedrag. De activiteiten die de groepsleider aanbiedt zijn gericht op de ontwikkeling en functioneren in het

dagelijks leven. Maar deze wordt niet methodisch gehanteerd als parallelle situatie om te werken aan de problematiek.

■ **Ondersteunen**

- BT Beeldend therapeuten geven ondersteuning door te complimenteren en overzicht te bieden. Hierbij zijn de interventies gericht op datgene waar de cliënt tegenaan loopt.
- GL Praten over beeldend werk in de groep is over het algemeen normatief: "dat is mooi!", "dat heb je goed gedaan!" en groepsleiders doen vóór wat de bedoeling is. De groepswerkers werken gericht op het optimaal functioneren in het dagelijks leven. Hun interventies zijn daarop gericht.

■ **Duiden van symbolen**

- BT De beeldend therapeut probeert vaak een gesprekje aan te knopen naar aanleiding van symbolische thema's. Ook kan een symbolisch thema in beeldende therapie bewust niet besproken worden, maar wel verder uitgewerkt worden in symboliek of materiaal-ervaringen in vervolgactiviteiten.
- GL Er wordt in de leefgroep meestal niet gesproken over de symboliek van een werkstuk. Sommige groepsleiders zeggen wel dat ze dat wel heel leuk en interessant zouden vinden om te doen.

■ **Exploreren**

- BT In beeldende therapie kan klederen een onderdeel van de behandeling zijn, bijvoorbeeld als een fase om een cliënt te leren om meer controle te kunnen gaan ervaren. Hierbij wordt dan niet zoals in de groep direct geholpen, maar juist het 'modderen' als leerervaring ingezet.
- GL Meestal laat groepsleiding een kind niet te lang modderen. Klederen is meestal niet gewenst omdat dat snel 'uit de hand loopt' in de groep.

Conclusies

De definities van de begrippen behandelen en begeleiden geven weinig houvast om de eigenheid van het beroep beeldend therapeut te onderscheiden van dat van de groepsleider. Het zijn 'containerbegrippen' die een te grove beschrijving geven. Dit geldt tenminste wanneer er gewerkt wordt met een doelgroep zoals kinderen met PDD-nos: cliënten die een steunende en structurerende aanpak nodig hebben. Wanneer de definitie van *doelen* wordt vergeleken met de onderzoeksresultaten, levert ook dit niet veel duidelijkheid op. Wanneer we naar de doelen zelf kijken tekenen zich meer verschillen af. Ook de definitie van interventies, afgeleid van de begrippen behandelen en begeleiden, helpt weinig om het onderscheid te verhelderen. De meeste interventies van beide beroepsbeoefenaren zijn gericht op zowel *begeleiden*:

- Adviseren en voorlichten;
- Ondersteunen van de ontwikkeling;
- Bieden van ondersteuning, bijstand, structuur.

...als op behandelaren:

- Ondersteunen van de ontwikkeling;
- Ondersteunen bij het verwerken van en leren omgaan met problemen.

Kijkend naar deze definiëring is het enige onderscheid dat overblijft:

- Scheppen en bevorderen van een veilig woon-, leef- en werkklimaat (groepsleider/ agogoog);
- Doorwerken van problemen (beeldend therapeut) .

Wanneer we kijken naar wat de beide beroepsbeoefenaren doen met deze doelgroep, dan tekenen zich meer verschillen dan overeenkomsten af. Samenvattend wordt het belangrijkste onderscheid gemaakt doordat de beeldend therapeut gericht is op de mogelijkheden van persoon en de problematiek en werkt in het medium. Mede door de doorgaans individuele situatie kan de beeldend therapeut dieper op de problematiek ingaan. Het methodisch handelen van de groepsleider gebeurt vooral vanuit de pedagogische invalshoek. De groepsleider onderscheidt zich door expliciet gericht te zijn op de verbetering van gedrag in de dagelijkse leefomgeving. Spel en kunstzinnige middelen worden wel ingezet, maar er wordt inhoudelijk niet aan de problematiek in gewerkt.

Met dit onderzoek is aangetoond dat de ene interventie om te spelen of te schilderen met een cliënt, de andere interventie niet is.⁶ De manier van behandelen door de agogoog is niet dezelfde manier van behandelen door de creatief therapeut en dit geldt ook voor het begeleiden. Andere methoden, andere interventies, vanuit (deels) andere referentiekaders. Door de begrippen 'behandelen' en 'begeleiden' te gebruiken wordt er een niet echt bestaand verschil aangegeven. De beschrijving van aan de professie gerelateerde interventies is een gemis. Het zou goed zijn om een nieuw begrippenkader te ontwikkelen, dat professionals van beide beroepsgroepen meer recht doet.

Voetnoten

1 Dit is een selectie uit de resultaten van het onderzoeksdeel van C. Schweizer, die betrekking hebben op de beroepsuitoefening in de praktijk. Resultaten van het praktijkonderzoek van C. Visser zijn niet verwerkt in dit artikel. Evenmin opgenomen is het gedeelte over de opleidings situatie en op maatschappelijke ontwikkelingen. Het gehele onderzoeksvorslag kan opgevraagd worden bij de auteur, zowel de papieren versie als een PDF bestand: gconlin@chn.nl

2 In dit artikel wordt over de 'creatief therapeut' geschreven, ondanks de

recente wijziging in 'vaktherapeut' als beroepsnaam. Dit heeft praktische en inhoudelijke redenen. De tijd heeft het onderwerp van dit onderzoek ingehaald (start onderzoek was voorjaar 2004). Daarbij komt dat de naam van de opleiding creatieve therapie nog niet gewijzigd is. Ten derde gaat het hier om het kunstzinnig middel. Het is eenvoudiger om te schrijven over de creatief therapeut, dan steeds over de hele rij vaktherapeutische beroepen: muziektherapeut, danstherapeut, dramatherapeut en beeldend therapeut.

3 De creatieve professional is een verzamelnaam voor de agogoog die met spel en kunstzinnige middelen werkt in de hulpverlening: activiteitenbegeleider, kunstenaar, kunstvakdocent. Het opleidingsprofiel van de opleiding SPH heeft de titel "De creatieve professional". In ons onderzoek richt de auteur zich voornamelijk op de Sociaal Pedagogisch Hulpverlener.

4 Voorbeelden ontleend aan de pilotstudie.

5 De uitvoeringsfase van dit onderzoek valt uiteen in twee deelonderzoeken. In dit artikel worden de resultaten van het deelonderzoek van de auteur beschreven.

6 In het onderzoeksrapport zijn uitspraken van beeldend therapeuten en groepsleiders uitgebreid verwerkt. Daarin zijn meer concrete voorbeelden te vinden.

Literatuur

- Bree, J. de (1995). *Sociaal Pedagogische Hulpverlening*. Baarn: Nelissen.
- Colijn, S., Snijders, J.A. en Trijsenburg, R.W. (red.) (2003). *Leerboek integratieve psychotherapie*. Utrecht: de Tijdstroom.
- CONO (2000). *Adviesnota over de beroepenstructuur in de GGZ*. Den Haag: Sdu.
- Gieles, J.B., Jager, S.W.A. en Laarhoven, I.H.M. (1997). *Van profileren naar samenwerken. Project ter verbetering van de activerende therapieën van het Van Gogh instituut in Venray*. Venray: Van Gogh Instituut.
- Hutschenmakers, G., Neijmeijer, L. en Wijgert, J. van de (1996). *Beroep: vaktherapeut, vakbegeleider. Een verkennend onderzoek naar persoon, werk en werkplek van vaktherapeuten en vakbegeleiders in de GGZ*. Utrecht: NCGV.
- Hutschenmakers, G. en Neijmeijer, L. (1998). *Beroepen in beweging. Professionalisering en grenen in de multidisciplinaire GGZ*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Laming, C. (2005). *Activiteiten methodiek voor agogische beroepen*. Baarn: HB uitgevers.
- Rosmalen, J. van (1999). *Het woord aan de verbeelding. Spel en kunstzinnige middelen in het sociaal agogisch werk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Sectoraal adviescollege HSAO (2004). *PAD. Profilerings Agogisch Domein*.
- Smeijsters, H. (2000). *Handboek creatieve therapie*. Bussum: Coutinho.
- Smeijsters, H., (red.) (2005). *Praktijkonderzoek in vaktherapie*. Bussum: Coutinho.

- Strien, P.J. van (1986). *Praktijk als wetenschap. Methodologie van het sociaal wetenschappelijk handelen*. Van Gorcum.

De onderzoekers

Carina Visser en Celine Schweizer hebben beiden vanuit praktijkervaringen affiniteit met het onderwerp. Carina Visser is opgeleid als HBO-J-ster (wat nu SPH wordt genoemd) en is als activiteitenbegeleidster in de psychiatrie gaan werken. Met bijscholing, onder andere een psychodramaopleiding en supervisie is zij creatief therapeut geworden. Celine Schweizer was 17 jaar werkzaam als creatief therapeut bij kinderen in de kinderpsychiatrie en op een RIAGG.

Samenvatting

Binnen instituut Mens en Maatschappij van de Christelijke Hogeschool Nederland (CHN), waar de opleidingen creatieve therapie en sociaal pedagogische hulpverlening (SPH) onderdeel van uitmaken, leefde de vraag naar meer duidelijkheid in overeenkomsten en verschillen tussen beide beroepen. Dit leidde tot de volgende onderzoeksvraag: Wat zijn overeenkomsten en verschillen in behandelen en begeleiden door interventies met spel en kunstzinnige middelen door de creatief therapeut en de 'creatieve agoog'.

Er is een kwalitatief praktijk onderzoek uitgevoerd om dit met voorbeelden uit de praktijk te beschrijven. Het onderzoek laat zien dat de begrippen 'behandelen en begeleiden' niet voorbehouden zijn voor een bepaalde beroepsgroep. Interventies van beide beroepsgroepen tijdens het behandelen en begeleiden worden in de literatuur niet beschreven, terwijl in de deelonderzoeken naar voren komt dat tijdens de interventies, door het handelen juist de verschillen naar voren komen. Verschil in interventies wordt vooral bepaald door de pedagogische aanpak enerzijds, waarbij structuur op een vaak normatieve manier van buitenaf wordt aangeboden en anderzijds een therapeutische aanpak waarbij het bevorderen van innerlijke structuur vanuit de mogelijkheden van de persoon uitgangspunt is. Een nieuw begrippenkader met specifieke beschrijving van interventies van beide beroepsgroepen zal meer duidelijkheid bieden over de overeenkomsten en verschillen van beide beroepsgroepen. ■

Observatieopdrachten

Beeldend therapeuten ontwikkelen over het algemeen hun eigen observatieopdrachten, omdat ze afgestemd worden op de doelgroep en samenhangen met de opvattingen en persoonlijke stijl van de therapeut (Budde, 2008).

In de observatieopdrachten worden de vijf beeldende observatiecriteria en de vier ontwikkelingsgebieden onderzocht.

Aandachtsgebieden in de beeldende opdrachten kunnen zijn:

- Thematiek: vermogen tot fantaseren en realiteitszin (plattevlakopdracht);
- Materiaalbeleving en –omgang: contact maken met lichamelijk gevoel (klei/hout)
- Vormgeving: innemen van ruimte, relatievorming (kan in veel werkvormen terugkomen)

Vijf beeldende observatiecriteria

De beeldende therapeut heeft een eigen beeldtherapeutische diagnostiek, ook waar de algehele diagnostiek wordt uitgevoerd door psychodiagnostisatie of een multidisciplinair team van behandelaars. De beeldend therapeut werkt daarvoor met een op de praktijk afgestemde observatielijst met een variatie aan specifieke observatiecriteria, die opgebouwd zijn rond de al eerder genoemde vijf elementen:

1. Materiaal soort: Welk materiaal kiest de cliënt of welk materiaal heeft zijn voorkeur/afkeur?
2. Omgang met het materiaal: hoe gebruikt de cliënt dit materiaal?
3. Vormgeving en ruimte: wat valt op aan de manier van werken, in de zin van expressie, vindingrijkheid, technische hanteerbaarheid, tot structuur en voorkomen?
4. Thematiek: welke onderwerpen spreken de cliënt aan of welke onderwerpen wijst hij af?
5. Relatie: hoe verloopt de contactname met de therapeut en medecliënten?

Vier ontwikkelingsgebieden

Vier ontwikkelingsgebieden worden door verschillende disciplines gebruikt, met name in de kinder- en jeugdpsychiatrie. Deze ontwikkelingsgebieden spelen een rol bij de observatie en bij het maken van gevolgtrekkingen in een ontwikkelingsdiagnose. Ze komen als aandachtspunten terug in de observatie van het beeldend werken en de vormgeving van de cliënt. De beeldend therapeut maakt hiervan een vertaalslag.

- Lichamelijke ontwikkeling: uiterlijk, zintuigen, motoriek, impulscontrole, aandacht, autonomie.
- Cognitieve ontwikkeling: waarnemen, geheugen, spreek/taal, denken, zelfbeeld, realitytesting, probleemoplossend vermogen.
- Emotionele ontwikkeling: emoties, zelfbeleving, intrinsieke motivatie, seksualiteit/driftleven, fantasie, spel, dromen, thema's. omgang/hechting met/aan werkstuk.
- Sociale ontwikkeling: contactname, inlevend vermogen, frustratietolerantie, geweten, samenwerking, nabijheid/afstand, deelname in de groep, copinggedrag en leerbaarheid.